

Петар Милосављевић / *ГОЗБА*

Петар Милосављевић
ГОЗБА
Платоновски дијалог о песми
Santa Maria della Salute

Издавач:
МАТИЦА СРПСКА У ДУБРОВНИКУ- Београд

За издаваче:
Милорад Буха

Уредник:
Момчило Суботић

Рецензенти
Никола Грдинић
Небојша Кузмановић

Корице
Мирјана Исаков

Штампа
Графоофсет – Челарево

Петар Милосављевић

Г О З Б А

Платоновски дијалог о песни

Лазе Костића

Santa Maria della Salute

Матица српска у Дубровнику – Београд
Логос - Грачаница
Београд 2019.

ПРЕДГОВОР

Гозба

Гозба је својеврсна драматизација моје студије *Живот песме Лазе Костића „Santa Maria della Salute“*. Књигу је 1981. године издала Матица српска на основу рецензија Светозара Бркића и Миодрага Павловића. Сећам се да сам у јесен исте године држао предавање у Институту за славистику у Регенсбургу. Тек изашлу своју књигу однео сам пријатељима да се похвалим. Питао сам их да ли Немци имају песму као што је *Santa Maria della Salute*? Да ли имају књигу о једној песми као што је ова моја? У њиховим одговорима добио сам потврду о месту српске народне и уметничке поезије у самом врху европског песништва.

Књига о Костићевој песми проистекла је из мојих предавања на Филозофском факултету у Новом Саду седамдесетих година 20. века. Из истих предавања настала је и књига: *Методологија проучавања књижевности* (1985). У обема књигама постоје и два истоветна поглавља: *Књижевно уметничко дело* и *Могућности проучавања књижевности*. У њима је садржано теоријско разјашњење о повезаности ових књига али и о истраживањима која су им претходила.

Методологија проучавања књижевности је нова научна дисциплина, а поменута моја књига је први универзитетски уџбеник из ове области. Радећи на изградњи ове дисциплине, настојао сам да теоријске тезе, које износим, проверавам на конкретним примерима. У оно време преовладавао је став да је књижевно дело „семантички аутономна категорија“. То је значило да треба следити оријентацију по којој се проучавање књижевног дела своди на интерпретацију његовог текста. На многим универзитетима, на пример у Немачкој, увођен је наставни предмет који се звао *Интерпретација текста*. Овакво херменеутичко усмерење, међутим, показало се као мањкаво у ту-

мачењу Костићеве чувене песме. У својим предавањима показао сам да значења која се могу ишчитати из чињеница текста нису једино могућа и да интерпретација мора да узме у обзир и чињенице контекста. Ове две категорије чињеница приказивао сам и одвојено. Накнадно сам установљавао кореспонденцију међу њима. Сазнања су водила ка томе да књижевно уметничко дело треба схватити као јединство текста и контекста. Такав поступак применио сам и у књизи која је потом настала.

Бавити се контекстом песме *Santa Maria della Salute* није исто што и бавити се контекстом неке мање сложене песничке творевине. У питању је једна од најсавршенијих творевина једне од најснажнијих песничких личности не само међу Србима. Тумачење текста песме непотпуно је без чињеница контекста које пружају особена биографија песника, друштвене и политичке прилике кроз које је пролазио, народна историја и традиција, Костићево свестрано високо образовање и однеговани идеали истине, доброте и лепоте; његова вера и хришћанска духовност, познавање иконографије и култа Богородице, а посебно, сусрет са Дивном девојком и једним од најлепших барокних храмова посвећеним Мајци света и Светој мајци, његова оригинална филозофска концепција укрштаја, симетрије и хармоније, песникова апологија љубави која је дошла до изражаја не само у његовој поезији него и у превођењу великих дела светке књижевности. Могућности значења које се дају ишчитати из контекста песме практично су неисцрпне. Ова „лабудова песма“ Лазе Костића пружа могућности да се комуницира са читавим песниковим опусом, са српском и светском литературом, са Свим.

Моје бављење делом Лазе Костића понекад је личило на рвање, будило у мени запретане енергије, подстицало могућности на које нисам рачунао. Као да сам стекао искуства и сазнања која су променила моја схватања, оснажила способности интерпретације. Бавити се Кости-

ћем превазилази оквире проучавања једне националне у књижевности. Ради се о песничкој вредности универзалног значаја.

Моја предавања о Костићевој песми трајала су пет година, од 1974. до 1979. године. Убрзо пошто је изашла књига *Живот песме Santa Maria della Salute* направио сам драматизацију ове књиге. Учинио сам то по узору на најважнији Платонов текст *Гозба (Симпосион)* посвећен теми љубави. Имао сам у виду да је дијалогску форму по узору на Платона неговао и Лаза Костић у својим књижевнокритичким радовима.

Драма *Гозба* била је изведена 1984. године у драмском програму Радио Новог Сада који је уређивао Павле Јанковић Шоле. Редитељ др Душан Михаиловић адаптирао је текст за извођење на радију и режирао радио драму. Извођачи су били глумци Српског народног позоришта. Емисија је неколико пута репризирана.

Душан Михаиловић био је професор Академије за позориште, филм и телевизију у Новом Саду. Написао је рецензију за моју књигу *Драме* (1991) коју је објавила Издавачка радионица Зорана Стојановића у Сремским Карловцима. Михаиловићев текст о мојим драмама објављен је у новосадском листу *Дневник* а прештампан је у зборнику *Дело Петра Милосављевића и србистика* (2002).

Драмски спис *Гозба* први пут је штампан у мојој књизи *Триптих о Лази Костићу* (1991). Овде се прештампала без измена, заједно са *Поговором* који је писан за то издање.

У овом поновљеном издању објављујем и критичке осврте о овом драмском спису из пера двојице Сомбораца: драматурга Миливоја Млађеновића и филозофа Мирослава Ивановића. Њихове радове би требало схватити и као прилоге костићологији.

Костићологија

Израз костићологија први пут сам чуо од Радивоја Стоканова (1954-2016) писца и уредника књижевног часописа *Домети* који издаје Градска библиотека „Карло Бјелицки“ у Сомбору а у којој је Стоканов радио. Овај вредни књижевни делатник обогатио је издавачку делатност своје матичне куће покретањем библиотеке књига под називом „Лаза Костић“ поводом 150. годишњице Костићевог рођења. Прва књига објављена у овој библиотеци, *Триптих о Лази Костићу*, настала је на његов предлог да од својих објављених текстова сачиним тематски организовану књигу о Костићу. У књигу сам унео песму под називом *Лаза Костић*, драму *Гозба*, један чланак и три студије - све што сам дотле написао о Костићу. Убрзо су у истој библиотеци објављене нове књижевнотеоријске књиге професора Филозофског факултета у Новом Саду Драгише Живковића и Николе Грдинића којима је скренута пажња на књижевнотеоријска и књижевноисторијска истраживања на Новосадском универзитету. Изразом костићологија, који сам касније све чешће слушао, усредсређивана је пажња на једну грану проучавања српске књижевности иза које су већ стајала многа значајна имена: Вељко Петровић, Исидора Секулић, Тодор Манојловић, Милош Црњански, Станислав Винавер, Милан Кашанин, Младен Лесковац, Живомир Младеновић, али и многи каснији писци. Аналоган израз, колико знам, за сада се усталио поводом изучавања Његоша – његошологија. Тек одскора се употребљава израз јустинологија, подстакнут потребом за систематским изучавањем дела светог Јустина Ћелијског, великог теолога и филозофа др Јустина Поповића. Традицију великана Вука Караџић, Доситеја Обрадовића, Ива Андрића и Милоша Црњанског негују задужбине које носе њихова имена.

Десетак година после покретања едиције „Лаза Костић“ Стоканов је у Сомбору организовао и симпозион посвећен Лази Костићу. У часопису *Домети* (2004/116-117) објављени су радови са овог скупа међу којима и мој текст *Филозофска мисао Лазе Костића*. И овај симпозион био је прилог костихологији за који дугујемо захвалност Радивоју Стоканову.

Поменути мој текст о Костићевој филозофској мисли подстакли су ме да и сам предложим један издавачки подухват посвећен српској филозофској традицији. Сачинио сам *Концепцију едиције Ерос и логос* и тај текст објавио у књизи *Блок за српску идеју* (2012). Предложио сам првих седам књига за ову едицију: Лазе Костића, Божицара Кнежевића, Михаила Петровића Аласа, Николаја Велимировића, Јустина Поповића, Анице Савић-Ребац и једну своју књигу. Едиција је требало да афирмише мислиоце посебне духовне оријентације који обогаћују српску филозофску мисао. Прву књигу ове едиције, по мојој замисли, чинила би два филозофска дела Лазе Костића: *Основе лепоте* и *Основно начело*.

Исте године кад је изашла моја књига о песми *Santa Maria della Salute* учествовао сам и у обележавању 140. годишњице рођења Лазе Костића у његовом родном месту Ковиљу и говорио о њиховом славном суграђанину. Мој рад са овог скупа *Реч о Лази Костићу* објавио је новосадски лист *Дневник*, а потом сарајевски часопис *Израз*. Ковиљчани су наставили да негују успомену на Лазу Костића. Године 1995, у време када је директор Новосадског сајма био Јован Нешин, родом из Ковиља, организована је на Сајму манифестација Новосадски салон књига. На Салону су излагали књиге издавачи из Србије и бивших југословенских република у којима су живели Срби. На овој манифестацији установљене су награде „Лаза Костић“ за поједина издања и „Захарије Орфелин“ за опрему књига. Указана ми је част да будем први председник жирија за

награду „Лаза Костић“. Чланови жирија у првом мандату били су песници Павле Поповић, Ненад Грујићи и Раша Перић и представник Новосадског сајма Ката Гостић. Награде су додељиване за изложена дела из оних области стваралаштва којима се бавио Лаза Костић. На сваком салону тих првих година додељивано је десетак награда са овим именом. Више пута су уручиване у свечаној сали Градске куће у Новом Саду.

Из саопштења жирија 1998. године, једином које је под насловом *Српска духовна обнова* у целини објављено у другом броју часописа *Србистика/Serbica* (Приштина) (239-247) наводим само области и имена награђених, а не и опширна образложења. 1. За издавачки подухват године награђен је био Манастир Хиландар за едицију *Хиландарски путокази*, 2. за целокупно књижевно дело награду је добио Стеван Раичковић поводом издања његових *Сабраних дела*, 3. за поезију: Зоран Костић за збирку песама *Огњени трозубац*, 4. за прозу: Мирослав Савићевић за роман *Висораван*, 5. за есеј: Никола Милошевић за књигу *Царство божије на земљи*, 6. за драму: Радослав Златан Дорић поводом књиге *Војвођанска драмска трилогија*, 6. за превод: Марко Вишић за превод Декарта, 7. за филозофију: Мирко Аћимовић за књигу *Онтологије*, 8. за област митологије: Сретен Петровић за књигу *Митологија Срба*, 9. за историјска истраживања Реља Новаковић за књигу *Карпатски и ликијски Срби*, 10. за област изучавања духовне традиције, за књигу *Славе*, Димитрије Калезић и Крсто Миловановић. Додељене су и три специјалне награде: 1. Сретену Петковићу, писцу и аутору фотографија Славомиру Матејићу за књигу *Иконе манастира Хиландара*, 2. издавачу *Велесове књиге* Пешић и синови за књигу *Радивоја Пешића Винчанско писмо* и 3. Владимиру Димитријевићу, издавачу из Париза за књигу на француском језику *Савезници Срба*. Овако свестрано конципирана

наградна политика није се касније одржала, а 2019. манифестацији је промењено име у Сајам књига.

Сећам се како су те 1998. године награђени седели у свечаној сали Градске куће у првом реду и како се у њихово име захвалио Стеван Раичковић. Рекао је, између осталог, да управо долази из Матице српске и замерио организаторима *Салона* што стварају неки други културни центар, мимо Матице.

Примедбу Стевана Раичковића треба узети озбиљно. Лаза Костић је био не само једна од најзначајнијих личности у историји Матице српске већ и у култури српског народа као целине. Живео је и деловао у време када је српски народ имао свој језик, српски, којим су говорили Срби сва три закона; када су Срби имали две државе, Србију и Црну Гору; када су Срби имали две „српске Атине“, Дубровник и Нови Сад, када су на разним странама и на разне начине тежили и радили на својој културној и политичкој интеграцији. Лаза Костић се у томе времену остваривао као песник, драмски писац, критичар, преводилац, новинар, правник, филозоф, политички делатник, сведок и учесник многих историјских догађаја. Слављен је и кућен, али је био живо присутан на свим странама српства. Био је савременик Ђуре Јакшића, Змаја, Јаше Игњатовића, Богдана Поповића и Јована Дучића. Био је савременик Светозара Милетића, Светозара Марковића, кнеза Николе Петровића Његоша, краља Милана, краља Петра Карађорђевића. Био је и поштовалац дела Вука Караџића, али и савременик Ђуре Даничића и Ватрослава Јагића; био је близак са правником Валтазаром Богишићем, чувеним Србином католичке вере. Пред крај живота, 1909. године стигао је да телеграмом поздрави оснивање Матице српске у Дубровнику. Постао је и редован члан СКА, али није стигао да одржи приступну беседу јер га је смрт претекла. Окупација Краљевине Југославије 1941. године омела је објављивање једног броја *Летописа Матице срп-*

ске са радовима њему посвећеним а саопштеним на скупу који је Матица организовала част стогодишњице његовог рођења. Међутим, овај број Летописа посвећен Костићу послератна управа Матице није желела да објави. А издавање Сабраних дела Лазе Костића планирано још 1958. године ни до данас није завршено. У овој едицији још нису штампани Костићеви филозофски текстови *Основе лепоте* и *Основно начело* а и неки други крички радови, на пример, Костићева критика текста Светозара Марковића *Реалност у поезији*.

Са радом сам 2014. године примио вест да Здравко Шотра спрема телевизијску серију под насловом *Santa Maria della Salute*. Прихватио сам предлог једног његовог сарадника да прочитам сценарио и да, евентуално, ставим примедбе. Своје сугестије поштованом редитељу изнео сам у свом тексту *О сценарију „Santa Maria della Salute“*. Спремајући за штампу поновљено издање *Гозбе* уврстио сам у књигу и овај текст – још један прилог костихологији.

Издавачки пројект „Лазарица“

Имао сам 54 године кад је објављена књига *Триптих о Лази Костићу*. Историјске промене, до којих је потом дошло, довеле су и до промена у мом раду. Ако је у југословенском периоду моја главна књига била *Методологија проучавања књижевности* (1985), у постјугословенском главна ће бити *Увод у србистику* (2002). Са општетеоријског плана, тежиште мојих преокупација прешло је на план националне филологије.

Да је до промене дошло приметио је песник Раша Перић, рецензент моје прве књиге из „приштинског трокњижа“ *Српски национални програм и српска књижевност* (1995). Издавач ове књиге, Национална и универзитетска

библиотека у Приштини, чији управник је био проф. др Слободан Костић, објавио је убрзо још две моје књиге: *Систем српске књижевности* (1996) и *Срби и њихов језик* (1997). Раша Перић је у рецензији приметио да сам се, поред општих тема у мојим теоријским књигама, и раније бавио и националним темама а посебно у својим белетристичким делима: у роману *Нови Сад на ватри* (1989) и у драмама *Тебанци* и *Промене у Жичи* (1991).

У роману *Нови Сад на ватри* на више места помиње се Лаза Костић. Помиње се и моја књига о његовој најзначајнијој песми. Посебан значај му се даје у поглављу о доживљајима главног јунака приликом посете Матици српској. Главни јунак романа, антрополог Јован Јовановић, Новосађанин, опсесивно се бави нечим што је била и тема Костићевог предавања у бечком Научном клубу које је одржао 1877. године а из којег је настало дело под насловом *Основе лепоте са посебним освртом на српске народне песме*. Јунак мог романа, Јовановић, написао је књигу о недовршеном српском епу о боју на Косову. Књигу је назвао *Лазарица* и нудио ју је многим издавачима у Београду и Новом Саду – без успеха. Причом у роману о судбини недовршеног српског епа начета је тема о започетим а недовршеним националним пословима, о стању српских институција, о односу Срба према властитом наслеђу и идентитету.

На овај мотив у роману посебно је указао Љубомир Зуковић у есеју *Петар Милосављевић и Лазарица* који је објављен у његовој књизи *У духовном завичају* (2006). Универзитетски професор Зуковић, стручњак за народну књижевност био је и први министар за културу у Влади Републике Српске. А био је и међу првим универзитетским професорима који су подржали Покрет за обнову србистике. Зуковић је у мотиву „Лазарице“ препознао муку српског народа да састави своју националну причу.

Београдски издавач *Књижевне новине* штампао је мој роман у 3000 примерака. Роман је у први мах био запажен. О њему се, одмах после објављивања, и писало и говорило, па се престало. После више од једне деценије, ондашњи издавач мојих књига, Ранко Кебара, нашао је на неком стоваришту у Београду око 1.200 примерака ове књиге и откупио их је.

Да има сличности између судбине мог романескног јунака и његове књиге о „Лазарици“ и судбине мојих потоњих издавачких програма и подухвата у области србистике, указали су ми неки добронамерни читаоци мог романа и других мојих књига. Прихватио сам сугестију да издавачким пројектима које доносим у овом издању дам име „Лазарица“. Симболику овог имена није потребно објашњавати. Оно може да асоцира и на име писца Лазара Костића и костићологију.

Срби су данас редак европски народ који нема институционализовану националну научну, филолошку, дисциплину о себи. У Србији не постоје катедре за србистику, институти за србистику; у Србији, према томе, нико не може легално да стекне звање србисте. Да би се стање променило, потребно је нешто чинити. У прилог таквом чињењу, са своје стране, у овој књизи стављам на увид *Издавачки пројект „Лазарица“*.

SANTA MARIA DELLA SALUTE

Опрости, мајко света, опрости,
што наших гора пожалих бор,
на ком се, устук свакоје злости,
блаженој теби подиже двор;
презри, небеснице, врело милости,
што ти земаљски сагреши створ:
Кајан ти љубим пречисте скуте,
Santa Maria della Salute.

Зар није лепше носит' лепоту,
сводова твојих постати стуб,
него грејући светску грехоту
у пепо спалит срце и луб;
тонут' о броду, трунут' у плоту,
ђаволу јелу а врагу дуб?
Зар није лепше вековат' у те,
Santa Maria della Salute?

Опрости, мајко, много сам страд'о,
многе сам грехе покај'о ја;
све што је срце снивало младо,
све је то јаве сломио ма';
за чим сам чезн'о, чему се над'о,
све је то давно пеп'о и пра',
на угод живу пакости жуте,
Santa Maria della Salute.

Тровало ме је подмукло, гњило,
ал' ипак нећу никога клет';
штогод је муке на мене било,
да никог за то не криви свет:
Јер, што је души ломило крило,
те јој у јеку душило лет,
све је то с ове главе са луде,
Santa Maria della Salute!

Тад моја вила преда ме грану,
лепше је овај не виде вид;
из црног мрака днівна ми свану,
ко песма славља у зорин свит,
сваку ми махом залечи рану,
ал' тежој рани настаде брид:
Што ћу од миља, од муке љуте,
Santa Maria della Salute?

Она ме гледпу. У душу свесну
никад још такав не сину глед;
тим би, што из тог погледа кресну,
свих васиона стопила лед,
све ми то нуди за чим год чезну',
јаде па сладе, чемер па мед,
сву своју душу све своје жуде,
– сву вечност за те, дивни тренуте! –
Santa Maria della Salute!

Зар мени јадном сва та дивота?
Зар мени благо толико све?
Зар мени старом, на дну живота,
та златна воћка што сад тек зре?
Ох, слатка воћко танталска рода,
што ниси мени сазрела пре?
Опрости моје грешне залуте,
Santa Maria della Salute.

Две се у мени побише силе,
мозак и срце, памет и сласт.

Дуго су бојак страховит биле,
к'о бесни олуј и стари храст:

Напокон силе сусташе миле,
вијугав мозак одржа власт,
разлог и запон памети худе,
Santa Maria della Salute.

Памет ме стегну, ја срце стисну',
утекох мудро од среће, луд,
утекох од ње – а она свисну.

Помрча сунце, вечита студ,
гаснуше звезде, рај у плач бризну,
смак света наста и страшни суд –
О, светски сломе, о страшни суде,
Santa Maria della Salute!

У срцу сломљен, збуњен у глави,
спомен је њезин свети ми храм.

Тад ми се она одонуд јави,
к'о да се Бог ми појави сам:

У души бола лед ми се крави,
кроз њу сад видим, од ње све знам,
за што се мудрачки мозгови муте,
Santa Maria della Salute.

Дође ми у сну. Не кад је зове
силних ми жеља наврели рој,

она ми дође кад њојзи гове,
тајне су силе слушкиње њој.

Навек су са њом појаве нове,
земних милина небески крој.

Тако ми до ње простире путе,
Santa Maria della Salute.

У нас је све ко у мужа и жене,
само што није брига и рад,
све су милине, ал' нежежене,
страст нам се блажи у рајски хлад;
старија она сад је од мене,
тамо ћу бити доста јој млад,
где свих времена разлике ћуте,
Santa Maria della Salute.

А наша деца песме су моје,
тих састанака вечити траг,
то се не пише, то се не поје,
само што душом пробије зрак.
То разумемо само нас двоје,
то је и рају приновак драг,
то тек у заносу пророци слуте,
Santa Maria della Salute.

А кад ми дође да прсне глава
о тог живота хридовит крај,
најлепши сан ми постаће јава,
мој ропак њено: „Ево ме, нај!“
Из ништавила у славу слава,
из безњенице у рај, у рај!
У рај, у рај, у њезин загрљај!
Све ће се жеље ту да пробуде,
душине жице све да прогуде,
задивићемо светске колуте,
богове силне, камо ли људе,
звездама ћемо померит' путе,
сунцима засут' сељанске студе,
да у све куте зоре заруде,
да од милине дуси полуде,
Santa Maria della Salute.

ГОЗБА

Драмска расправа о љубави и гресима Лазе Костића сачињена на основу књиге „Живот песме *Santa Maria della Salute*".

У расправи учествују:

Паусанија
Аристофан
Агатон
Диотима - личности из Платонове *Гозбе*

Лаза Костић
Рецитатор
Исидора Секулић
Милан Кашанин
Станислав Винавер
Светислав Стефановић
Младен Лесковац
Радивој Симоновић
Миодраг Павловић
Владета Јеротић
Војин Матић
Зоран Глушчевић
Миодраг Поповић
Светозар Бркић

ГЛАСОВИ могућих диспутанта. Има их онолико колико редитељ успе да их препозна, а могу се, на пример, обележити овако: ГЛАС I, ГЛАС II, ГЛАС III итд.

ПАУСАНИЈА: Чини ми се, Федре, да нам задатак није добро постављен кад нам је тако просто изречен позив да славимо Ерота. Кад би, наиме, био само један Ерот, лепо би било; али, ето, није само један; а како није само један, онда је правилније да се пре утврди ког Ерота треба славити. Ја ћу, дакле, покушати да те поправим: најпре да поменем Ерота кога треба хвалити, а затим да га похвалим како бог заслужује. Ми сви знамо да без Ерота нема Афродите. Да је Афродита само једна, и Ерот би један био; али како су оне две, онда је нужно да буду и два Ерота. А како да нису две богиње? Једна је старија и без матере, ћерка Уранова, она коју зовемо и небеском; друга, млађа, ћерка Дива и Ди-доне, коју зовемо обичном. Нужно је, према томе, да се и Ерот који је пратилац ове друге с правом зове обичан, а онај други небески.

АРИСТОФАН: Мени се, наиме, чини да људи нису сасвим осетили моћ Ерота; јер кад би је осећали, саградили би му највеће храмове и жртвенике, и приносили му највеће жртве, а не као што је сада случај где се од свега тога ништа не дешава за њега, а требало би да се од свега највише дешава. Он је, ипак, међу боговима највећи пријатељ људима, јер је и помоћник људски и лекар онога што би, да је исцељено, било највећа срећа за род људски. Ја ћу, дакле, покушати да вам објасним његову моћ, а ви ћете онда бити учитељи осталима. А пре свега треба да упознате природу људску и њене судбине.

АГАТОН: Тврдим, дакле, да су сви богови блажени, али Ерот – ако је право и ако није замерно рећи – да је

најблаженији међу свима, он, јер је најлепши и најбољи.

А најлепши је зато што је овакав: прво, најмлађи је међу боговима, Федре. За ту тврдњу поуздано сведочанство даје он сам тиме што бегом бежи од старости, очевидно зато што је она сама брза; бар бржа него што ми желимо и сустиже нас. А Ерот је по природи такав да је мрзи и да јој се ни издалека на приближује.

ГЛАС: Станите! Не пробамо данас Платона. Пројекат *Гозба* стављен је *ad acta*. Сад хоће да изводимо један савремени текст о једној песми: *Santa Maria della Salute* Лазе Костића.

ГЛАС: А Ерот? А Афродита? А Диотима?

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ: Та је песма велики дитирамб љубави и велика химна трагедији. Има у њој хеленског и романичног духа. Има од архитектонске чврстине и усправљености стуба. Има од оргуљског бруја. Има од сукљања лаве и ватре, и има зато на једном месту и изгоретину. Али песма та је оно што је хтела бити и што нам је још требало од Лазе; не крик, него дуги урлик Титана. Али Титана који класично зна шта је стил, због чега је урлик испресецан тајанственом литанијом скрушења и умирања: *Santa Maria della Salute*.

МИЛАН КАШАНИН: Само у дубокој музици има толико дубоких и моћних, таквих ненаслушаних звукова среће, таквог вриска и очајања, погружености и такве сете као у тој Костићевој недостижној песми.

СТАНИСЛАВ ВИНABEP: То је најлепша песма наше књижевности и једна од најлепших песама светске књижевности.

ГЛАС: Али како да играмо песму? У песми нема драме.

ГЛАС: Дrame је било у ономе што је претходило песми. Она је цела из драме проистекла. А сама песма, и драма око ње и с њом, такође вуку на разговор о теми Ероса.

ЛАЗА КОСТИЋ: То није ни јава ни сан, то није ни свест ни занос, то је неки сутон уочи заноса, кад свесна јава прелази у песнички занос. У такову сутону може да се мала, ситна мисао учини велика и „сјајна као муња”, може да мала жељница нарасте, да бледа успомена сине необичном светлином. Али је та светлина тако силна да засени умне очи песникове, те у тај мах не може да је распозна, и у заносу што му је жао за њом, и у тој жалости чује ону пророчку поруку нестале мисли, жеље ли, спомена ли. Кад га занос прође, песник напише записник о ономе што се догодило. То је песма. Што вернији, што простији записник, што приличнији и сличнији, тим лепша писма.

ГЛАС: Шта је претходило песми *Santa Maria della Salute*?

ГЛАС: Била је једна жена. Па је настала песма. Поновило се оно исто као и код других песника.

ГЛАС: Ствар је у томе што јесте исто, али и није баш исто. Компликованије је, дубље и трагичније. Зато је и ова песма оваква: љубавна, најљубавнија. Али и много шта још усто, пре тога. Са више од једног Ерота, како рече Паусанија.

ГЛАС: А пре те песме и пре оне жене шта је било?

ГЛАС: Лаза Костић, у младости обдарен многим даровима; леп, богат, славан; радо виђен и дочекиван. Један од првака Уједињене омладине српске, Милетићев блиски сарадник, дика и нада свога народа.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ: Ту се крије клица трагичности Лазе ствараоца. Он је почео, прописно војвођански да плута, да сељака, да одлаже рад, да се бави расправама, теоријском естетиком, политиком, дипломатијом, новинарством, и каламбурима. А време је одмицало, и фрагменти у животу и раду постадоше навика, па судбина, па трагедија. Прошла могућност да се добије катедра у Београду и у Загребу; оженио се на време Лаза није; очевину потрошио; како је пролетео кроз два посланства, црквеног и државног сабора, тако је пролетео кроз два поданства, србијанско и црногорско. Лаза на теже, бескућник је, постаје што човек ни непријатељу не жели, вечити гост у фрушкогорском манастиру или код богаташа Дунђерских; лута сам по Венцу, нити кога поздравља, нити нама деци од здравља... Шта је видео у себе загледани Лаза? Натраг гледајући, ништа тврдо озидао; напред гледајући, старост, сиротињу, а у души или ледену мудрост или лудо очајање.

ГЛАС: Тад моја вила преда ме на грану,
 лепше је овај не виде вид;
из црног мрака дивна ми свану,
 ко песма славља у зорин сви;
сваку ми махом залечи рану,
 ал тежој рани настаде брид;
што ћу од миља, од муке љуте,
 Santa Maria della Salute?

ГЛАС: Има податак у његовом дневнику који је, у годинама пред смрт, водио на француском језику. Он је ту „младу”, „свежу” и „дивну” девојку срео први пут у „њеном дворцу на обали Дунава”. Било је то јула или августа 1891. године, после његовог повратка са Цетиња.

СВЕТИСЛАВ СТЕФАНОВИЋ: У својим најтрагичнијим годинама, када је остао, – отеран из Црне Горе – без куће и кућишта, и без средстава за живот, Костић је нашао уточиште у једном фрушкогорском манастиру, и у пријатељској кући познатог богаташа Дунђерског... Млада и лепа кћи Дунђерскога, којој је Костић посветио у Албум једну песму („Госпођици Л. Д.”) требала се удати за неког богаташа.

ГЛАС: Свет је сваког пун створења,
 једном цвећа, другом стења,
 једном жетве и кошења,
 другом жеља и прошења,
 Теби младој младожења.
Али кога мајка роди,
те му судба тако годи
да је вредан тој дивоти?
Избери по милој вољи,
ал’ остане л’ који бољи,
боље ножем тог закољи,
кад му живо срце преби, –
 куку Теби!

У дубине морске таме
многа капља тужно чаме,
вал је зове, зрак је маме,

свака рада да се диже
те да сунцу буде ближе.
Ал' тек она светла бива
што с облака падне сива
па је сунчев плам целива,
да се засја и прелива
на дивоту света жива.
Тако су и просци Твоји: –
Ко да бира, ко да броји? –
Кога такне твоја рука,
око твоје ког просука,
биће вредан тога струка,
тога лица, тога гука,
тих милина и тих мука,
биће вредан, како не би, –
 благо Теби!

Благо Теби! Шта ћ више?
У ту ми се жељу збише
све остале жеље веље,
свака радост, све весеље.
За ме нема те милине,
и кад ми се магла скине
заборава и тамнине
са младости и давнине,
то су само пусти сени, –
 куку мени!

А што кукам? – Да сам и ја
у том јату челебија,
око Тебе што се вија,
па да ме се, у тој чети,
Твоје срце само сети, –
тад би било куку-леле!

све би муке на ме селе.
Ал' овако, све једнако,
док се млађем пехар пени
те му збори: „Жен' се, жени
докле ти се свет зелени!”
ја, осаман у селени,
од јесени до јесени
певам срцу: мирно вени! –
Благо мени!

ГЛАС: Свака од Костићевих љубавних песама има свој природни завршетак и свој (трагични) крај. Само у песми *Ленки Дунђерској у споменицу* краја ни трагичног завршетка драме нема. Али у њој је најављена, наговештена коб.

ГЛАС: Двапут се у тој песми, од три дугачке строфе, каже: *Благо*, и двапут *Куку! Благо мени!* и *Благо Теби!* *Куку мени!* и *Куку Теби!*

ГЛАС: Лаза Костић је био не само лирски песник већ и драмски писац. А све његове драме имају љубавне заплете. Драмски начин мишљења био је Костићу својствен и у његовој љубавној поезији.

ГЛАС: Али у свим његовим осталим драмама и песмама љубав је приказана у процесу. У песми *Госпођици Л. Д. у споменицу*, међутим, она је фиксирана у неко вечно и непокретно садашње време, приказана као неразрешиви чвор: ни напред ни назад се не може. Како се год у будућности буде десило, биће и добро и лоше, и за њу и за њега. Биће и *Благо!* и биће *Куку!*

ГЛАС: Та песма јесте документ о Костићевом односу према Ленки у време њиховог познанства: од 1891,

када се вратио са Цетиња, па до њене смрти 1895. Али из тог односа још није могла настати *Santa Maria della Salute*...

СВETИСЛАВ СТЕФАНОВИЋ: Млада и лепа кћи Дунђерскога требала се удати за неког богаташа. Напрасно се разболела и умрла. Из мог ђачког доба у Новом Саду сећам се да се говорило да се отровала јер се није хтела удати за намењеног јој младожењу. После сам слушао и верзије о њеном пријатељству и симпатијама за Костића, и о његовој позној, више но пријатељској љубави за њу, наговештеној у оној албумској посвети. Једном, приликом наших састанака у Бечу, дошли смо, не сећам се више како, на ту тему. Костић ми је тада причао о том свом познатом платонизму. Сећам се да ми је говорио о једној сеанси када је госпођица Л. Д. имајући да се реши на брак, на његово болно изненађење, изјавила да би се могла удати само за човека таквог као он. Та га је исповест нагнала да се уклони из куће, а њена смрт учинила је крај целој историји – и дала инспирацију његовој последњој песми „*Santa Maria della Salute*”. Без ове кратке историје та песма мора остати нејасна; са овим се тек она потпуно разуме, схваћа се значење њених интимних стихова и строфа, о дивној вили која му је дошла, њему јадном и старом, њему „на дну живота” са обећањем највиших сласти; његово одрицање и бегство; њен бол и смрт („утекох од ње а она свисну”), његова вера у вечити састанак после смрти (где ће јој „бити доста јој млад” јер је она тамо, на оном свету старија од њега, јер је умрла) и у блажености тога споја којим завршава песма и којим је завршен живот Костићев.

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ: Да је којим случајем данас још жива – што не би било сасвим немогуће – Јелена-Ленка Дунђерска, која је надахнула Лазу Костића да напише две дивне песме, знамените у српској књижевности, била би данас старица у деведесетој години. Ње, међутим, већ давно нема, пошто је умрла у својој двадесет петој години, изненада, после боловања, 8. новембра 1895. године од тифусне грознице, у Бечу. Данас, безмало шездесет пет година после њене смрти, тешко је о тој чудној и лепој девојци – ипак, не лепотици – дати било каквих пресудно нових података; од оних који су је знали интимно а не само на растојању једва да има икога живог. У породици Дунђерских памти се о њој још данас оволико. Њена нагла и трагична смрт дубоко и задуго потресла је све у кући којој је она била мезимица и љубимица. Добила је врло лепо образовање, свршивши прво женски лицеј тзв. Енглеских госпођица у Будимпешти, а потом је била у једном вишем женском васпитном заводу у Бечу. Знала је добро немачки, француски и мађарски; много је читала; свирала и клавир (музичирала је са својом пријатељицом пок. Видом Вулко-Варађанин) и лепо певала; одлазила радо на концерте, у позориште и на забаве (српске); много путовала (Париз, Беч, Пешта, Карлсбад); спортовала (одлична јахачица, кучирање). Сви који су је знали или слушали о њој једнодушно говоре како је била плавих очију, висока и елегантна, лепа и добра срца, умиљата и према свима предусретљива. Стара собарица у породици Дунђерских, 94-годишња Вероника Молнар, Мађарица, која је Ленку знала онако како собарица може знати своју господарицу (реч је о давно прошлим временима) и живо је се сећа још данас, казује о њој да је сва

послуга у кући Ленку изузетно и необично волела, јер није била ни најмање горда но увек природна, увиђавна и дарежљива, и да никада није пропуштала да сиромашне и потребите помогне широко и награди богато.

ГЛАС: Ни Стефановић, ни Лесковац, нити ико други, не осветљавају довољно однос између Лазе и Ленке. Недовољно за откривање смисла и снаге оне песме. Да ли је ту било што више од оног „позног платонизма”? Да ли је било било чега другог? Има ли потврде, докумената?

ЛАЗА КОСТИЋ: Није песников идеал о жени у живом створу од мајке рођеном, већ у његовој души, у његовој замисли о најлепшој, најбољој, најдушнијој, најљубавнијој жени ил' девојци. (...) Она је жива и пролазна, променљива, може је се човек и сит нагрлити и наљубити, може је оуглати. Али ова душевна самониклица остаје вечита.

ГЛАС: Најљубавнија љубавница! Душевна самониклица! Откуда она њему?

ГЛАС: Лазин дневник на француском, који је настајао више година после Ленкине смрти, речитији је од песме њој у споменицу. Он пружа више чињеница. Сведочи о ономе што је стварно било. Али и о ономе што је наставило да траје после Ленкине смрти.

ЛАЗА КОСТИЋ: Сјајна од младости и лепоте, више плава но што си била, златасто плава, готово прозрачна, гледала си ме оним погледом пуним жеље, обећања и преданости, оним погледом који храбри, зове, скоро провоцира, погледом којим си ме гледала на

овом свету свега једном, у тренутку који се памти
целу вечност, кад си ме гледала мислећи да те не
видим. О, тај несамртни поглед! Тај непресушни
извор жеља, које је судбина осудила да остану не-
засићене на овоме свету!

ГЛАС: Она ме гледну. У душу свесну
никад још такав не сину глед;
тим би, што из тог погледа кресну,
свих васиона стопила лед;
све ми то нуди за чим год чезну’;
јаде па сладе, чемер па мед,
сву своју душу, све своје жуде,
– сву вечност за те, дивни тренуте! –
Santa Maria della Salute.

ГЛАС: О томе како је Лаза морао да се понесе мудро има
сведочанство у његовом дневнику. Тај сан је забеле-
жио на Ђурђевдан 1905. године.

ЛАЗА КОСТИЋ: ... Био сам од Ње узајмио – од Ње! –15
форинти, да платим таксу за адвокатски испит који
сам мислио да сутрадан полажем. Плативши таксу
и примивши признаницу, предомислим се. Нисам
више хтео на испит и пођем да јој то рекнем, сигу-
ран да ће тиме она бити задовољна. У исто време
хтео сам да јој кажем колико је волим, што сам
јасно доказао тиме што сам се оженио ради тога да
је ослободим, да јој дам прилику да нађе млађег
човека који би је могао учинити срећном за целог
Њеног живота, да јој покажем целу лиру моје тра-
гедије, сву моју нечувену жртву. Како ће она бити
задовољна и како ће ме наградити за моју незаин-
тересованост, какав ће то бити пример врлине!
(Пун тих мисли ишао сам једном закрченом ули-

цом и наишао на неки велики предмет који ми је препречио пут. Тај предмет се помаче; био је то велики неки во, препотопских димензија, сасвим бео, који учини неколико корачаји, па ме пусти да прођем).

ГЛАС: Зар мени једном сва та дивота?
Зар мени благо толико све?
Зар мени старом, на дну живота,
та златна воћка што сад тек зре?
Ох, слатка воћко танталска рода,
што ниси мени сазрела пре?
Опрости моје грешне залуте,
Santa Maria della Salute.

Две се у мени побише силе,
мозак и срце, памет и сласт,
дуго су бојак страховит биле,
ко бесни олуј и стари храст;
напокон силе сусташе миле,
вијугав мозак одржа власт,
разлог и запон памети хуе,
Santa Maria della Salute.

ГЛАС: Вијугав мозак је одржао власт. Лаза Костић је нашао за ту прилику најбоље решење: у својој 54. години оженио се сомборском богаташицом, Јулијаном, Јулчом Паланачки. Упловио је у луку сигурности и благостања.

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ: Сомборци, осећајући се одувек бар за трунчицу мимо сав остали свет... нису крили понос што су Лазу добили баш они – нипошто не Лаза Јулчу (они су је добро знали), него Јулча, а с њом и сви они, Лазу Костића, али су ипак иронич-

но збрајали: сума година младожење и невесте износила је тачно 100.

РАДИВОЈ СИМОНОВИЋ: Са својим аристократско немарним манирима Лаза није пасовао у обичну грађанску кућу где живе прозаични људи као што је била његова пуница. Овој није било право што Лаза сваку ноћ до после поноћи чита па онда ујутро преспава доручак и касно устане. Кад му је пуница једаред око поноћи љутита устала па узела лампу испред Лазе и у мраку га оставила, Лаза сутрадан остави и пуницу и жену и отиде у Крушедол.

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ: Ти новембарски дани 1895. били су за Лазу Костића заиста тешки. Костић се венчао у недељу 22. септембра. Биће да су одмах, или убрзо после венчања, кренули на свадбени пут, у Венецију. Ту је Лаза Костић први пут видео цркву Santa Maria della Salute, у његовом животу славнију од тог пута који је трајао три недеље. Вероватно је да су се у Сомбор вратили негде око 17. октобра, можда и који дан доцније. Некако тих дана (ипак свакако не баш одмах по повратку) морао се догодити онај инцидент са лампом. Лаза Костић је тада отпутовао у Крушедол, задржавши се неколико дана у Новом Саду. Онај сукоб је дакле могао бити негде око или нешто после 1. новембра, у сваком случају не много дана после тог датума. Његово прво писмо после тог инцидента и после одласка из Сомбора одиста је и датирано из Новог Сада 9. новембра. Једанаест дана после његовог писма, у среду 20. новембра, „лицем на св. Аранђела Михаила, свој рођендан” (како пише у Костићевој збирци песама из 1909. године) умрла је Ленка Дунђерска. Та вест затекла је Костића већ у Крушедолу.

Дан раније, баш док се Ленка борила са смрћу, писао је он Јулчи оно своје опширно, само у концепту сачувано писмо из манастира Крушедола, у којем јој је излагао услове под којима би једино био спреман да се врати у Сомбор.

ГЛАС: Памет ме стегну, ја срце стисну,
 утекох мудро од среће, луд;
 утекох од ње – а она свисну.

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ: Костић је Јулчи, после сахране, писао: „Био сам у Сентомашу на погребу Ленкину. Ни рођена сестра јединица није ми била милија од ње.”

ГЛАС: Помрча сунце, вечита студ,
 гаснуше звезде, рај у плач бризну,
 смак света наста и страшни суд
 о, светски сломе, о страшни суде,
 Santa Maria della Salute!

ГЛАС: Чак и да Ленкина смрт нема никакве стварне везе ни са Костићем нити са његовом женидбом, Лаза је имао довољно разлога да у такву везу поверује. Са том младом женом, после њене смрти, он није био везан само љубављу већ и осећањем греха. Песма и почиње као молитва за опрост греха.

ГЛАС: Опрости, мајко света, опрости,
 што наших гора пожалих бор,
 на ком се, устук свакоје злости,
 блаженој теби подиже двор;
 презри, небеснице, врело милости,
 што ти земаљски сагреши створ;
 Кајан ти љубим пречисте скуте,
 Santa Maria della Salute.

ГЛАС: Којег и каквог греха? Позитивисти у то не улазе. А други?

ГЛАС: Психоаналитичар Војин Матић, у тексту који носи наслов *Две Марије*, посебно је инсистирао на инцестуозној природи Костићеве позне љубави. У оној младој девојци Лаза је, по Матићу, нашао истовремено и Марију-мајку, тј. Богородицу и Марију Магдалену, тј. разблудну и примамљиву жену.

ВОЈИН МАТИЋ: Црква Santa Maria della Salute има у изобиљу карактеристике о којима говори психоанализа. Разблудна мајка, *par excellence* како ју је Бодлер описао.

ГЛАС: Уз Матићев текст у часопису *Књижевност* из 1971. године, објављене су и две фотографије те венецијанске цркве, једна са спољашње, друга са унутрашње стране. На спољашњем изгледу истичу се облине купола, а на унутрашњем шупљина и стубови. И испупчења, и шупљине, и стубови су по Фројду еротски симболи.

ГЛАС: Зар није лепше носит' лепоту,
 сводова твојих постати стуб,
 него грејући светску грехоту
 у пепо спалит срце и луб;
 тонут о броду, трунут у плоту,
 ђаволу јелу а врагу дуб?
Зар није лепше вековат у те,
 Santa Maria della Salute?

ГЛАС: Саму жељу субјекта песме да векује у храму Свете Мајке, као њен стуб, природно је, са становишта Фројдове психоанализе, протумачити као жељу за

еротским сједињењем са мајком, тј. за враћањем у преегзистенцијално, интраутеринско стање.

ГЛАС: Бирајући за објект дивинизације католичку Мадону и њен храм, некадашњи националиста и атеиста Лаза Костић, надрастао је, по Матићу, ускогруде националне и верске видике, и доспео до изражавања нечег наднационалног и општељудског.

ГЛАС: Лаза Костић је, сматра други психоаналитичар, Владета Јеротић, имао наглашено развијену Аниму: онај, по Јунгу, женски део личности (жене имају Анимуса) који сваки мушкарац у себи носи. Без мајке је Лаза остао кад је имао две године а она око 25. Бригу о њему преузела је његова тетка по оцу, која је такође била млада жена. Идеал женског, Анима, остаће у њему увек касније везан за те две жене. Није отуда случајно што се песник, у позним годинама, заљубио баш у једну младу жену: Ленка Дунђерска, предмет његовог обожавања, одговарала је пројекцији његове Аниме. А природно је што је и Костић, у песми, мешао каткад и свету мајку и „вилу”; те две жене, мајка и љубавница, већ су у његовој Аними биле помешане. Лаза Костић, тежећи да се сједини са мртвом драгом, тежио је да се сједини и са умрлом мајком. То сједињење удвоје-утроје није могло да се оствари на земљи; могло је да се оствари тек на небу.

СТАНИСПАВ ВИНАВЕР: Мајку Лаза није упамтио. Говорили су му, том сладokusцу, тој мази: „Отишла у рај да Лази донесе колаче!”

ЗОРАН ГЛУШЧЕВИЋ: Сама идеја да се мајка само привремено удаљила и то у рај да би Лази донела колаче, двоструко ће асоцирати Лазино несвесно:

усмериће га на непрекидно очекивање сусрета с мајком и несвесно трагање за њом, што ће представљати психолошку основу за активисање механизма „љубави на први поглед”, и учиниће рај средиштем његових поетских тежњи, јер је рај место куда је отишла мајка. Појмови рај и мајка биће несвесним нитима нераздвојно повезани...

ГЛАС: А кад ми дође да прсне глава
 о тог живота хридовит крај,
 најлепши сан ми постаће јава,
 мој ропач њено: „Ево ме, нај!
 „Из ништавила у славу слава,
 из безњенице у рај, у рај!
 У рај, у рај, у њезин загрљај!
 Све ће се жеље ту да пробуде,
 душине жице све да прогуде,
 задивићемо светске колуте,
 богове силне, камо ли људе,
 звездама ћемо померит путе,
 сунцима засут сељанске студе,
 да у све куте зоре заруде,
 да од милине дуси полуде,
 Santa Maria della Salute.

ГЛАС: Сва психоаналитичка објашњења о Костићу, и поред разлика, сачињена су на једном основном моделу: оно што је у подтексту песме садржано последица је неких узрока које превасходно треба тражити у природи његове личности.

МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ: Мислим да не прелазим границе допуштене психолошко-стилистичке интерпретације ако кажем да ова песма, поред тога што је покајница (за грехе у мислима и делу) и молитва (по-

ред осталог и за једну рајско-еротичну гратификацију) и песма имплицитног реванша по линијама Костићевих фрустрација:

а) недвосмислена освета жени с којом је био у бесадржајном браку;

б) критика једног културно-политичког амбијента у који се песник више није уклапао;

в) наткриљивање једне књижевне атмосфере интензитетом свог заноса и звука његове песничке речи.

ГЛАС: Али чињенице о последњим годинама Костићевог живота, које нам свима стоје на располагању, нису сасвим сагласне са оваквим интерпретацијама. Костића су заиста, тих последњих година, и време и средина тровали подмукло, гњило. А он им се – не само у овој песми, већ и у другим својим текстовима – светио. Сви подаци, које можемо да осветлимо, потврђују, такође, да је он волео Ленку Дунђерску. Али нема података који аутентично сведоче да је он имао негативан однос према својој жени, Јулчи, а поготово оних који говоре да јој се светио.

ГЛАС: Јулча се заљубила у Лазу Костића читавих двадесет пет година раније него што су се венчали. Кад га је давне 1870. године први пут угледала на једној свадби у Сомбору, она је донела одлуку коју је касније поверила „неким својим пријатељицама и рођакама: да ће се удати за Лазу Костића, или се никако ни удавати неће”.

ГЛАС: (Баш те године рођена је Ленка Дунђерска).

ГЛАС: Из Јулчиних писама Костићу, и из других података, види се да је она била необразована. Али види

се и да је била стамена и душевна жена. Било је ипак нешто несвакидашње и изузетно у њој. Имала је и нешто што је Костићу било потребно. Она је волела свога Лазу, своје „луцкасто дете”, трудила се да га разуме и да му у свему угоди. Живела је, на неки начин, за њега. Омогућавала му је да при-ма пријатеље и приређује богате и чувене гозбе. Она му је, а не Матица, издала ону велику књигу о Змају.

ГЛАС: Младен Лесковац, који је све те податке, у тексту о Јулчи, открио и осветлио, ипак је остао веран предрасуди. Он зна, и изриком говори, шта је Лази Ленка значила. Али и поред оживелог Јулчиног портрета, који је он све на документима сачинио, није нашао начина да прецизно каже и шта је Лази Јулча значила.

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ:... болује Јулча. Она можда и зна, можда и не зна шта долази; Лаза зна. (...) Сигурно је да га Јулча види сада јасно, без обмана оним својим лепим погледом давнога дивљења а лаког и чистог предсмртног удаљавања и отуђивања. То је њен Лаза, тај тешки, крупни, мирни мушкарац, њено велико, несмирљиво, лудо, *луцкасто* дете. Зна Јулча добро (мада она ништа не зна): Она је победила, крај свега. Није постала његова Јула – било је касно за то; остала је оно што је одувек била, само Јулча, али, ево, у овоме тренутку за који она одавно зна да ће доћи и на који је спремна, крај њене постеле је Лаза Костић, онај величанствени и дивни из године 1870, кад га је, савладана њиме једном за цео живот, угледала први пут. Можда никада као у томе тренутку Јулча осећа колико јој је тај њен човек ипак далек, неухватљив, туђ, а о-

пет, једина срећа и радост њеног малог, жалосног живота. Зна Јулча добро, одавно: овакав човек није, и не може бити, ничији, па ни њен. Има толико ствари у њега које су јој одувек биле недокучиве; толико их је које су јој чак и данас, и баш данас, драге и блиске, јер су схватљиве.

ГЛАС: Јулча није била, ипак, сасвим обична жена. Била је годинама богата удавача и у оно време морала је имати много просаца. Па ипак је двадесет и пет година чекала на свога Лазу. И удала се за њега када више није био онако славан, популаран и имућан. Та добра душа пружила му је уточиште и омогућила леп животни излаз кад је живео буквално без посла и без дома. Смисао њеног живота је био Лаза Костић. дочекала је да му буде потребна и била је ту кад му је била најпотребнија. Тако је и смисао свог живота испунила.

ГЛАС: Поштовање које јој је Костић указивао живој, а посебно мртвој – што све, документовано, читамо код Лесковца – његов труд да јој се испуни и последња воља, делују данас дирљиво.

ГЛАС: Костићев Дневник на неколико места, увек у контексту, и рекло би се са осећањем очигледне кривице, помиње и његову жену. Тај се његов тајно вођени дневник завршава тачно на дан Јулчине смрти. Више, изгледа, није имао потребе да га води.

ЈАЗА КОСТИЋ: Lundi, octobre 25, 10^h 10^m du soir, ma femme Julianne – Joultscha – idéal de bonté et de résignation chrétiennes, expire après presque deux mois d'agonie atroce.

ЛАЗА КОСТИЋ: У понедељак, 25. октобра 1909. године, у 10 сати и 10 минута увече, моја жена Јулијана – Јулча – идеал хришћанске доброте и резигнације, издахнула је после скоро два месеца ужасне агоније.

ГЛАС: Морала је постојати Јулча да би постојао Дневник на француском језику. Морао је постојати *неко*, стваран, важан, неумитан, да би се постојање и присуство оног другог, скривеног, невидљивог, осетило и било стварно.

ГЛАС: Лазу је живот савијао и ломио, али га није деградирао. Ако је он у Јулчи нашао „идеал хришћанске доброте и резигнације”, последњих година живота, кад се приклонио хришћанству, кад се дружио са црквеним људима, нашао је оно што му је тада, у ствари, највише требало.

МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ: Некако баш у дане кад је Јулча умирала била је готова и последња Костићева књига: његове *Песме* у издању Матице српске. Он ју је, неодлучан, дуго задржавао. Почео је био једну песму – била је то *Santa Maria della Salute* – а није знао да ли ће стићи, да ли ће моћи, да ли смети да је заврши. Најзад, славна песма је ипак била готова 3. јуна 1909. године. Послао ју је одмах у Нови Сад (ја мислим још увек прерано). Било је то пре њихова пута у Беч. При повратку оданде, ако не и нешто раније, књига је морала бити готова. Јулча већ свакако није имала снаге да схвати шта је у тој, углавном прештампаној књизи било ново, необично и изванредно, ступендно. Кад је Костић књигу разаслао пријатељима, дешавало се да су неки (на пример књижевник Елек Гожду) истовремено изјављивали саучешће поводом Јулчине смрти ка-

да и захвалили на послатој књизи. Баш некако када се појавила та књига умрла је, дакле, добра Јулча Паланачка; Ленка Дунђерска, сасвим и заувек, међутим, није: од тад бесмртна је. Њих две, ту, на строгој међи једне смрти и једног рађања, оштро су одвојене, заувек.

ГЛАС: Лесковац у овом свом последњем закључку није усамљен. О Костићевом односу према тим двома женама, Ленки и Јулчи, обично се тако мисли.

ГЛАС: Таквом мишљењу не мало допринео је и сам Лесковац. У Костићевом животу, међутим, те две жене, Ленка и Јулча, нису биле строго одвојене; постојале су паралелно. Чак ни у свом тајно писаном дневнику Лаза Костић не говори само о Ленки; говори и о Јулчи. Његова осећања према тим двома женама су различита, али су према обема топла.

ГЛАС: У песми *Дужде се жени*, коју је објавио тачно тридесет година раније, Лаза Костић је први пут споменуо цркву Santa Maria della Salute. Зажалио је у њој наших гора борове који су у цркву били уграђени. Ту цркву, небеска краса, млечачки дужде је подигао у спомен спаса од куге кивне. Костићева лабудова песма, сматра се, била је израз покајања за тај грех, давно почињен.

ГЛАС: Много више него према оној венецијанској цркви, Лаза Костић је имао разлога да осећа грижу савести пред овим двома женама, најзначајнијим у његовом животу. Као што је имао разлога да се осећа кривим пред Ленком и одговорним за њену смрт, тако је имао разлога и да се каје пред својом Јулчом. Та жена, којој је пришао тек кад му је била потребна

лука спасења, снагом своје воље и количином доброте га је надвисила. Грешан што поред ње живе, и заслужне поштовања, ипак воли другу жену, и то мртву, и о њој сања, Лаза Костић је имао разлога да од ње, од Јулче, пре свих тражи опроштај.

ГЛАС: Опрости мајко, много сам страда,
 многе сам грехе покајо ја;
све што је срце снивало младо,
 све је то јаве сломио ма’;
за чим сам чезн’о, чему се над’о,
 све је то давно пеп’о и пра’,
на угод живу пакости жуте,
 Santa Maria della Salute.

Тровало ме подмукло, гњило,
 ал’ ипак нећу никога клет’;
што год је муке на мене било,
 да никог за то не криви свет;
јер што је души ломило крило,
 те јој у јеку душило лет,
све је то с ове главе, са луде,
 Santa Maria della Salute.

ГЛАС: Али не само у спољашњој форми песме, већ и у њеним садржинским елементима, има укрштања, симетрије и хармоније. Наша најлепша љубавна песма је истовремено и наша најлепша песма о греху. Та песма почиње као скрушена покајница. Али и у том покајању има ероса према Госпи која спасава. Песма се завршава пркосом, а у том пркосу, такође, има ероса према оној „вили” и према васељени. На укрштају таквих симетрично распоређених елемената и на њиховом ужљебљивању и почиње тензија песме. Између ероса у пркосу, и

ероса у покајању одвила се борба и у субјекту песме. То је била борба између његовог разума и срца између памети и сласти. Јава и сан, као попрште те борбе, укрстиће се на оном свету, оствариће се јава сна. А смрт и живот, који се сучељавају током целе песме, наћи ће такође разрешење у укрштају, у животу-после-смрти, у егзистенцији која ће се наставити после сједињења (укрштаја) с Њом, тамо *где свих времена разлике ћуте*.

ГЛАС: У литератури о последњој Костићевој песми често је употребљавана реч *сублимација*. Лаза Костић је, сматра се, сублимисао своје овоземаљске, превасходно еротске тежње према Ленки. Ако је ико, међутим, у песми сублимисан, онда је то најпре Јулча Паланачка.

ГЛАС: То значи: она која му је у животу била „идеал хришћанске доброте и резигнације” доведена је у везу са Госпом од Спаса. У симболичном смислу он је својих гора бор пожалио и за њен дом.

ГЛАС: Молећи за опроштај, субјект песме моли *свету мајку*, тј. моли Госпу, Марију. Али моли за опроштај и *мајку света*: ону која је симбол материнства, доброте и резигнације.

ГЛАС: Нормални људи у нормалним случајевима остварују најпотпунију љубав са женама које одговарају пројекцији њихове Аниме: налазе у истој особи остварену пројекцију мајке и љубавнице. Лаза Костић је имао несрећу (или срећу) да му се остварење пројекције његове Аниме јави у касним годинама и то да се та пројекција веже за две различите жене. Једна од тих жена, Ленка Дунђерска,

симболизовала је лепоту коју је тражио; друга, Јулча Паланачка, тј. Јулијана Костић, рођена Паланачка (како пише на посмртној парти коју је Лаза саставио) симболисала је доброту и топлину која му је била потребна. Једна га је спољашњошћу могла опомињати на идеал давно изгубљене мајке, друга од њих га је на давно изгубљену мајку могла опомињати својим стварним односом према њему. И тиме је Лаза Костић био стављен на муке. Није му било дато да обе те пројекције оствари у једној јединој жени: морао их је остварити у двома. За човека Лазу Костића то је била одвећ компликована ситуација: могла га је довести до неурозе, или још даље – до психичког слома. За песника Лазу Костића то је била изванредна могућност: удвајање Аниме, њено цепање на два дела, омогућило му је да оствари песму изванредног интензитета: да се суочи у њој с проблемима лепоте и доброте, кривице и испаштања, патње и љубави, ништавне и смислене егзистенције, пакла и раја, свега и ничега.

ЛАЗА КОСТИЋ: – Опет Она! Је ли то због овог кишовитог времена? Седео сам за столом преко пута ње. Гледала ме је погледом који ме је сећао онога који ми је, некад, одао њену љубав и учинио ме најсрећнијим међу смртницима, да ме после изнури најсвирепијом љубавном дилемом. Али то сад није био поглед кришом, већ искоса, кад јој се чинило да сам забављен на другој страни. Онај поглед који ју је одао ухватио сам случајно, изненадним окретањем главе. Али овај сад, то је био поглед лицем у лице, изблиза, мада је био широк, поглед који је изазивао, обећавао, поглед све ватренији, који ми је откривао сва небеска уживања која ме чекају код Ње. Буди

мирна, мила душо! Само три године имаш да че-
каш, па и то, ако ми је врач тачно прорекао.

ГЛАС: У срцу сломљен, збуњен у глави,
 спомен је њезин свети ми храм.
Тад ми се она одонуд јави,
 ко да се Бог ми појави сам:
у души бола лед ми се крави,
 кроз њу сад видим, од ње све знам
зашто се мудрачки мозгови муте,
 Santa Maria della Salute.

Дође ми у сну. Не кад је зове
 силних ми жеља наврели рој,
она ми дође кад њојзи гове,
 тајне су силе слушкиње њој.
Навек су са њом појаве нове,
 замних милина небески крој.
Тако ми до ње простире путе,
 Santa Maria della Salute.

У нас је све ко у мужа и жене,
 само што није брига и рад,
све су милине ал' нежежене,
 страст нам се блажи у рајски хлад;
старија она сад је од мене,
 тамо ћу бити доста јој млад,
где свих времена разлике ћуте,
 Santa Maria della Salute.

ЛАЗА КОСТИЋ: У разговору с Њеним двома сестрама – и
још с једним пријатељем, свеједно којим – нами-
слим да им поверим суштину моје тајне. „Знате, за
мене Л... није сасвим мртва.” Гледали су ме као да
ништа не разумеју. Ја наставих: „Јест, Она долази

да ме види, у сну. Али кад ми се јави Она, то није сан као други. То баш Она буде ту. Она удеси сан, Она уђе у моју памет, моју душу, за минут један, и изиђе из ње са сном.” Видевши равнодушна лица мојих слушалаца, ућутим.

ЛАЗА КОСТИЋ: Најзад, Она, у свој пуноћи своје вечности, са свим чарима Свог земаљског бића. У великој некој соби, која не личи ни на једну нашу данашњу собу, лежи моја жена на дивану, окренута к зиду. Она, лепа и озарена, набубрелих груди као у двадесет година, разговара са мнош. „Она је у двадесет деветој години”, каже ми Она говорећи о не знам којој пријатељици или рођаци. Занимљиво. Она је умрла у својој двадесет шестој, и сада би била у тридесет деветој години. Манија да се човек прави млађим постоји ли дакле и на овом свету? Ја је узех око паса и загрлих је са заносом неколико пута. Између два пољупца упитах је: „Разумеш ли сада зашто сам се оженио?” Хтедох додати: „Од превелике љубави, да ме се ослободиш, да би могла изабрати младог човека способнијег да ти пружи земаљске радости.” Гледала ме је погледом пуним разумевања и нежности и, опет између два пољупца, упита ме: „Али сад”, па показа очима на моју жену, „шта да се ради?” „О, ништа зато, развешћу се.” А онда, хтео сам додати: „она је одвише добра да би ме хтела спречити да будем најсрећнији међу смртницима.”– Али се пробудим. Изјутра, угледах кровове покривене снегом, кога није било скоро целе зиме и који је продужио да пада целог дана. Слично време је увек најпогодније да наше драге душе уђу у наше снове. Било је то уочи мог одласка у Беч са женом. У овдашњој католичкој цркви је Слава Девике – слава и њена, вечне деви-

це.

ЛАЗА КОСТИЋ: Она ме воли! – Она ме воли дакле непрестано! Среће ли моје! Дивног ли изгледа, дивних ли нада за вечност!

Вече, у једном њиховом дворцу. није јој добро и лежи на дивану. Тужи се да нема доста крви (Тифусна грозница, од које је умрла, није ли то болест крви?). Мршава, танушна, види се да је болесна. Треба ми да прођем кроз собу у којој она спава са Својом мајком да дођем до Ње. Седнем на диван, преко пута од Ње, поред панталона за које сам мислио да су Њене и са заносом их загрлим. Одједном осетим где ме неко нагло пољуби и да се нечија уста прилепише на моје усне. Она је то била. Крик задовољства који је шикљао из мога срца није могао да изађе из мене, јер Она није престала да прождире моја уста. Напрегнем се мало, да се не угушим, али се уверим да се наше усне не одлепљују – била је то веза која везује два близанца. Најзад ме она пусти да дахнем и ја заклићем од заноса: „О, душо моја, душо, душо, слатка моја душо! Она се повуче на свој диван и упита ме с фином дозом ироније да ли још мислим да узмем „удовицу из Панчева”. (Никад ми та варош на памет није пала). – „Ма не”, кажем, „није то удовица, девојка је то, стара девојка. Али сада, могу ли припасти некој другој, за целу вечност!” Кад сам се пробудио, чинило ми се да још осећам похотљиву опекотину Њених усана и тешко ми било да схватим да је то само обећање са онога света. О, али какво обећање! Нема земаљског блага које вреди тог обећања у сну. Ниједно непокретно имање није тако осигурано као тај дивни одблесак, тај небески

поздрав са оне стране гроба.

ЛАЗА КОСТИЋ: ... У том се сетим да је умрла и, стежући је на своје груди, упитам: „Па кад ме волиш, зашто ме не задржиш? Задржи ме крај себе!” Она се ражалости и не одговори ништа. „Знам”, наставих, „да то није у твојој моћи. Но да ли бар можеш знати кад ће то бити? Реци, кад ћу бити с тобом да те никад не оставим?” Она спусти главу на прса и не рече ништа.

ГЛАС: Нема сумње да је Лаза Костић стварно прижељкивао властиту смрт само да би се што пре сјединио с Њом.

ГЛАС: Из безњенице у рај, у рај!
У рај, у рај, у њезин загрљај!

ГЛАС: Надокнадити пропуштено и изгубљено, то је смер у којем се тражи смисао.

ГЛАС: У рај, у рај! У рај, у рај! – Четири пута заредом се та радост сједињења екскламира.

ГЛАС: И пет пут: *У њезин загрљај!* Што је за њега тада стварни рај.

ГЛАС: Последња строфа песме, више него икоји други њен део, асоцира на Дантеа. Оно што ће се у њој десити десиће се *тамо*, у сфери коју је описивао Данте.

ГЛАС: И у једној раној Костићевој песми, „вилованки” *Међу звездама*, жена се већ била јавила у трострукој функцији: као мајка, као љубавница и као „вила”, тј. као муза.

ГЛАС: У по ноћи превеселје,
са нетренке теревенке,
загрејан се дигох дома.
На улици нема света,
само што по снегу шета
једна мома. - - - - -

„Госпођице, добро вече!”
Жеља моја цури рече:
„На тој зими, леле мени,
„тако лако одевени!
„Ево моје шубе црне,
„да вас мало заогрне!” –
Дотакнух је, загрлих је,
манито ми срце бије,
у жестини и заносу
већ осећам бујну косу,
што се по мом лицу просу,
мириси ми обасуше
свак’ задисак жељне душе.
Загрли ме, дах ми стесни;
ал’ очију поглед њез’ни’
нагон узда, занос трезни;
из њега ми мис’о сине:
„Мајко!” – „Сине!”
одзову се уста њена,
а из белих из рамена
поникоше бела крила;
то је била – моја вила. –

ГЛАС: И после га је та његова „вила” носила међу звезде,
по свемиру и свеширу.

ГЛАС: Али оно што је у тој „вилованки” било само сан, у
Santa Maria della Salute постало је стварност. Али

не овосветска стварност, стварност која се емпиријски може доживети, већ као уметничко разрешење нечега што се иначе, у стварности, разрешити не може. Субјект песме, који је раније поштовао ред и поредак, наједном се окренуо против тог реда: хтео је у свој свет да унесе ред ослобођеног Ероса.

ГЛАС: Став пркоса, немирења са постојећим, то је оно што прожима последњу строфу. Тај став долази од субјекта који неаутентично егзистира, али зна шта је вредност аутентичног постојања. Став немирења тог субјекта гласи: Нека се збуди и смрт да би се показало шта је аутентични живот. Нека умре субјект песме као јединка, да би се љубав прославила, да би се смисао остварио.

ГЛАС: Све ће се жеље ту да пробуде,
душине жице све да прогуде.

ГЛАС: Али откуд ту она венецијанска црква?! Која и није толико лепа као што се обично казује!

ГЛАС: Венецијанска црква је, изгледа, ту да би била предворје правога храма. Оног који се има остварити тамо где свих времена разлике ћуте.

ГЛАС: Та црква је већ током песме постала чист звук. Дематеријализована је.

ГЛАС: Santa Maria della Salute је, у ствари, веома сложен симбол. У том симболу се разрешава комплекс односа који је песник имао са светом. Он је истовремено садржавао критику своје прошлости и младачких залетања, поготово националних, али и осећање кривице и потребу за окајањем грехова.

Био је, истовремено, и дивинизација жене према којој је и даље чинио грех.

МИОДРАГ ПОПОВИЋ: Као конкретно здање, Santa Maria della Salute не симболише више само европску културу нити борови само наше вековно херојство. Нови симбол обухвата њихово укрштање у јединству постојања. Хераклитовско тројство реализује се прерастањем српске хероике и западноевропске културе у свечовечанску лепоту. Santa Maria della Salute је истовремено и мајка, Богородица, прародитељица свију нас, што симболу даје снагу општег рађања, настајања. Молитвени тон, којим песник, понесен свеопштом Љубављу, приступа уметничком здању, које поистовећује са Богородицом, доводи га у унутрашњи контакт и са самим апсолутом, Богом.

ГЛАС: Костићева песма сва је у функцији тражења смисла, излаза у аутентичност. Док је веровао у Српство и његову будућност, у будућност његове културе и литературе, постојао је за Костића и Смисао и Оправдање у свету. Али кад је и то његово Српство „омануло”, створио се у његовом духовном свету простор који је требало нечим испунити. Са старом вером у Лепоту, и новом вером у религију, Лаза је тај нови смисао морао да тражи негде изван националних оквира. Santa Maria della Salute, у ствари, симбол је тог новопронађеног смисла. Та Госпа од Спаса могла је да му опрости старе грехе, да му донесе утеху за разочарења, да га задовољи облицима барокне лепоте њеног венецијанског храма.

ГЛАС: Светозар Бркић је у том симболу видео садржана четири основна симбола европске културне тради-

ције: Ерос, Танатос, Агапу и Логос. Тек се у контексту тих симбола види колико је песма значењски богата. Она није само индивидуални чин. Урасла је у европску културу и израста из ње.

ГЛАС: Костићева песма, међутим, није само пуна лепоте и смисла. Она је и пуна енергије. Филозоф укрштаја, Лаза Костић, уградио је у њој све саме супротности: Ероса и Танатоса, молитву и пркос, љубав и покајање, очајање и усхићење, испаштање и наду. Филозоф Костић, аутор *Основног начела*, то је вероватно и морао хтети да му песма, на супротностима, на симетрији и хармонији, на укрштају, изрази саму бит, основно начело живота, лепоте, љубави, свега што јесте.

ДИОТИМА – Кад се родила Афродита, гостили су се богови, и међу осталим и Пор, син Метидин. А кад су ручали, стиже да напроси, јер је била гозба, и Пенија, и била је на вратима. Пошто се напио нектара – јер онда још није било вина, уђе Пор у башту Дивову и онако пијан заспи. А Пенији паде мисао на памет да због свога сиромаштва затрудни с Пором, па легне поред њега и зачне Ерота. Зато је Ерот и постао пратилац Афродитин и слуга њен, јер је зачет на дан њезина рођења, и, у исти мах, воли лепоту, јер је Афродита лепа. Син Пора и Пеније, Обиља и Оскудице, Ерот, има овакву судбину. Пре свега он је вазда сиромах, и далеко је од тога да буде нежан и леп, као што гомила мисли, него је тврд, и сув, и без обуће, и без куће; увек лежи на голој земљи и без покривача, спава на вратима и путевима под ведрим небом, и у томе има природу материну, јер је вазда другар потребе. С друге стране, као отац његов, заседа онима који

су леи и који су добри, храбар је и дрзак, искусан ловац који вазда снује некакве замке, и жељан разборитости и довитљив, пријатељ мудрости кроз цео живот, искусан гатар, и бајало, и софист. И није се родио као бесмртан, ни као смртан, него истога дана час цвате и живи, кад је у добру, час умире, али поново оживи по природи очевој. А што стече вазда растече, тако да Ерот није никада ни сиромашан ни богат, а у средини је између мудрости и незнања.

...Јер, одиста, мудрост спада у оне ствари које су најлепше, а Ерот је љубав за лепотом, те је отуда нужно да се наоходи у средини између мудраца и незналице. А узрок и овоме јесте његово порекло, јер је од оца мудра и окретна, а од мајке немудре и неокретне. То је, ето, драги Сократе, природа овог демона.

ПОГОВОР

Наслов *Гозба (Симпосион)* није једина веза овог драмског есеја са Платоном. На Платонов чувени разговор он подсећа и темом, јер се у њему највише говори о лепоти и љубави. Али подсећа и самим обликом, а подсећа и имплицитним ставом према уметности који је у њему проведен.

Та подсећања на Платона у бити одређују карактер овог драмског есеја. Он се не уклапа у супротан, аристотеловски концепт драме нити се може сврстати у миметички круг уметничких дела.

У трагедији, и драми уопште, Аристотел је разликовао шест делова: 1. причу, 2. карактере, 3. говор, 4. мисли, 5. сценски апарат и 6. музичку композицију. Редослед тих делова без сумње одређује и степен њихове важности у делу. Прича и карактери су за Аристотела најважнији, а сценски апарат и музичка композиција најмање важни елементи драме. Та концепција је миметичка, јер њени делови, прича и карактери, инсистирају на подражавању.

Осуђујући уметност као мимезис мимезиса, опонашање опонашања, Платон је, што се драме тиче, најпре морао да мисли на оне њене делове у којима опонашања највише има: на причу, тј. радњу и на карактере.

Платон, иначе, важи за највећег уметника међу филозофима. Његови есеји, који су писани у драмском облику, немају управо оно што миметичка драма има: немају приче и карактере. Тачније: прича и карактери у његовим филозофским дијалозима имају секундарну улогу. Примарну улогу имају они делови драме који су код Аристотела стављени тек на треће и четврто место.

Током двомиленијумске превласти миметичке концепције уметности и превласти самих миметички заснованих уметничких дела, на Платонове ставове о уметности гледало се као на бизарне и неприхватљиве ставове великог филозофа. У последње време, међутим, на Платонове ставове о уметности гледа се другачије. У књизи *Античка естетика у науци о књижевности* Анице Савић Ребац (1955) на пример, читамо да је и Платонова концепција уметности ваљана и прихватљива, али да се односи на други, немиметички круг уметничких дела, на она која, као у кубизму и апстрактном сликарству, ништа не подражавају, односно изражавају саму бит ствари.

Виткјевич, Бекет, Јонеско, Александар Поповић, у драми, не могу се више објашњавати помоћу аристотеловске концепције драме. У њима обично нема развијене приче (склопа догађаја) и нема развијених карактера (људских индивидуалности). У њима је превасходно до изражаја дошао онај трећи део аристотеловске концепције драме: говор (дикција).

Мислим да се у наше време, у драмском изражавању, врше значајна померања од аристотеловске ка анти-миметичкој (платоновској) концепцији уметности. У представи *Ослобођење Скопља* Душана Јовановића, у режији Љубише Ристића, која је у Новом Саду изведена у једном дворишту, тежило се да се уместо опонашања неке радње што више одигра *сама ствар*. Са друге стране, све је више разних (песничких) реситала у којима се драмски израз своди превасходно на онај трећи елеменат, на *говор*, у аристотеловској концепцији. С треће стране, има све више представа у којима се превасходно инсистира на игри, на музици, на сценографији. Репрезентант таквих интенција може да буде мјузикл *Коса*.

Нова кретања у позоришту могла би једноставно да се означе као распад аристотеловског, миметичког театра, али истовремено и као тежња да театар, драма, не

буде опонашање опонашања, већ да буде сама ствар. Један од истакнутих теоретичара нашег доба, Швајцарац Емил Штајгер, у књизи *Основни појмови поетике*, као бит драмског одређује *проблем* и *патос*. Другим речима, по њему, не може бити драме која у некој мери нема проблема и патоса. Такво виђење бити драмског не искључује ни анти-миметичку концепцију драме. Али она, без сумње, одузима примат миметичкој драми и омогућује развој оних видова драмског израза који више могу да изразе проблем и патос.

2.

Ни овај наш драмски есеј нема у равној мери заступљене све делове аристотеловске драме. Прича о пореклу и судбини песме у њему је секундарна, она служи само да се коментарише основни проблем: Костићеве последње године из којих се родила његова лабудова песма.

Такође, у њему не постоје, као у миметичкој драми, људи уведени у игру са својим целовитим биографијама. Постоје само диспутанти, носиоци ставова и идеја. Њих је у тексту две врсте. Једни су познате личности из књижевности као што су Милан Кашанин, Исидора Секулић, Младен Лесковац, Миодраг Павловић итд. Други су безимени диспутанти који о проблему имају шта да кажу.

Најразвијенији део драмског есеја није, као обично у авангардној драми (Бекет, Јонеско, Поповић) онај трећи део, по Аристотелу, говор. У овом драмском тексту се не говори да би се говорило. Говор је превасходно у функцији изражавања мисли: оног четвртог дела драме, дианоје.

У миметичким драмама, уколико је било расправе интелектуалне природе, њихова функција је била да означе атмосферу. Оно о чему се расправљало било је од дру-

гостепеног значаја, јер је све било подређено мимезису радње и карактера. У овом драмском есеју се стварно расправља о предмету. Предмет расправе јесте песма *Santa Maria della Salute*. Она није повод драми (као, на пример, код Велимира Лукића) већ је њен главни проблем. И патос који се у овом драмском есеју јавља произниче из решавања тог основног проблема. Има га у исказима познатих књижевних личности, али и у исказима имагинарних диспутаната.

Може ли се овакав текст сценски реализовати? Може ли он бити театарски интересантан? На то питање потпуније може да се одговори кад се имају у виду елементи које он садржи. Ти елементи су: 1. песма *Santa Maria della Salute*, 2. основни текст расправљања о Костићевој песми, 3. наводи појединих аутора о Костићевој песми, 4. други Костићеви текстови, 5. фотографије и други документи, 6. музичка пратња (коју тек треба компоновати), 7. сценографија и, најзад, 8. паралеле са Платоновом „Гозбом“.

На тим елементима се очигледно не може правити миметички театар. Они траже да се театарски другачије мисли, да се користе искуства модерног театра, филма, итд. Треба да се нађе, другим речима, редитељ који ће од тога направити театар.

1981.

(Текст је објављен први пут уз драму *Гозба* у књизи *Триптих о Лази Костићу*)

П р и л о з и

Миливоје Млађеновић

ПОСТДРАМСКО У *ГОЗБИ* ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА

Међу свим драмским облицима у којима је Лаза Костић изграђен као драмски лик, најгушће метатекстуално и интертекстуално ткање мисли великог песника и мисли о великом песнику¹ изведено је у *Гозби* Петра Милосављевића. У овом драмском есеју аутор међутекстуално надовезује, прожима, укршта и врши друге међутекстовне операције стварајући нови ауторски метатекст. „Драмска расправа о љубави и гресима Лазе Костића сачињена на основу књиге „Живот песме Лазе Костића *Santa Maria della Salute*“ јесте добро утемељено тумачење песме *Santa Maria della Salute*, у контексту француског

¹ „У хијерархији која организује делове трагедије с полазиштем у *muthos*, на трећем месту налази се „мисао“ (*dianoia*). ...Мисао је оно што на одговарајући начин повезује говор лица са радњом, омогућујући да оно што се каже буде вероватно и нужно. Мисао никада није „мисао писца“. Стога, каже Аристотел, мисао постоји када се доказује или саопштава нека општа истина у виду изреке. Треба, дакле, да лице каже оно што је у складу са нужношћу и вероватношћу, оно што гледалац (или читалац) очекује у функцији посебног наративног контекста, у сагласности с логиком приче, или пак у сагласности са општим мишљењем, што ће рећи увреженим схватањима заједничким писцу и публици (или читаоцу). Логика приче и опште знање могу бити подударни или супротни. Мисао, дакле, не зависи од *lexis*, што ће рећи од корпуса текста....” (Dipon 2011: 33)

дневника Лазе Костића, биографских података о последњим годинама живота Лазе Костића, те његовој женидби са Јулијаном Паланачки. Подела улога је сасвим условна: Лаза Костић говори белешке француског дневника, познате личности из света књижевности говоре своје текстове, а „Гласови“ су тумачења њихових текстова. Учесници у расправи су, осим Лазе Костића, личности из Платонове Гозбе Паусанија, Аристофан, Агатон и Диотима. Потом, личности из књижевног живота: Исидора Секулић, Милан Кашанин, Станислав Винавер, Светислав Стефановић, Младен Лесковац, Радивој Симоновић, Миодраг Павловић, Владета Јеротић, Војин Матић, Зоран Глушчевић, Миодраг Поповић, Светозар Бркић. У расправи учествују и „Гласови могућих диспутаната“ како их аутор именује, а којих, по сугестији аутора, има онолико колико их реди-тељ „препозна“. Гласови се појављују, као глас аутора, као коментаторски текст, глас који коментарише оно што изричу именовани диспутанти. Позиција ових гласова у драми је врло битна.

У драмској есеју *Гозба*, „диспутанти“ говоре у облику дијалога, па ипак њихова комуникација, углавном делује монологизирано. „Превелик консензус оних који говоре“, како би то описао Thies Lehman такође може бити сметња да се појави дијалошко. Отуда говор ликова у Милосављевићевом драмском есеју оставља утисак хора који је, по свему, особина постдрамског позоришта. „Монологизирање и збор су сродни. Гдје год драма нуди мноштво ликова да би описала неки свијет, она тендира збору ако се индивидуални гласови збрајају у опћи пјев, премда формално није дано зборно говорење. Казалишноестетичку добит из те спознаје извлачи теза да у доба медија управо они говорни облици који пробијају дијалошку затвореност драмског универзума, монолог и збор, долазе у средиште казалишта...“ (Thies Lehman 2004: 168)

Милосављевићев текст нема сва обележја драмског у оном смислу како се драмски текст схвата у западној традицији, до краја 20. века. Ова драмска расправа садржи дијалоге и драмске особе, али драмског сукоба нема, а драмске ситуације једва да се уочавају. „Драмска форма устројена је као низ дијалога у којима се измјењују дескриптивни моменти и дијалектички пријелази из ситуације у ситуацију. Свака привидно статична ситуација није ништа друго до припрема за слиједећу епизоду.“ (Pavis, 2000: 73).

У основи, Милосављевићева *Гозба* јесте пример текста подобног за настанак постдрамског позоришта. У њему се уместо радње приказује јавно промишљање услова настанка *Santa Maria della Salute* Лазе Костића, најчувеније песме на српском језику. Lehman указује на сценско приказивање филозофских есеја као *Симпозиј* и *Федар* на берлинској Schaubühne. „То да су се у деведесетима инсценирали Платонов текстови (...) да се казалишни пројекти заснивају на текстовима Freuda или Nietzschea – све то показује очито етаблирање врсте сценског есеја на крају стољећа на чијем је почетку Edward Gordon Craig замислио – тада нереализирано – приказивање свих Платонових дијалога.“ (Lehmann 2004: 150).

Милосављевић не организује текст по сликама, него радња тече неомеђено, неометано. Првом сликом би се, сасвим условно, могла да назове она ситуација у којој Паусанија позива да се слави Ерот, а Аристофан и Агатон расправљају о слављењу Ерота који је најбољи пријатељ људима „и помоћник људски и лекар онога што би, да је исцељено, било највећа срећа за род људски“. (Милосављевић 1991: 251) и да га ваља славити јер је најблаженији, најлепши и најбољи стога што „бегом бежи од старости“. То би, по правилима технике драме, био крај прве слике јер се јавља Глас који упозорава да се не проба „пројекат“ (саркастично-иронична ознака за помодну појаву у позо-

ришту деведесетих!) Платонова *Гозба*, него савремени текст о једној песни – *Santa Maria della Salute* Лазе Костића. Потом Исидора Секулић, Милан Кашанин и Светислав Винавер описују вредност Костићеве недостижне песме. Прекида их Глас који поставља метатеатарско питање:

ГЛАС: Али како да играмо песму? У песни нема драме.

ГЛАС: Дrame је било у оном што је претходило песни. Она је цела из драме проистекла. А сама песма, и драма око ње и с њом, такође вуку на разговор о теми Ероса“ (Милосављевић 1991: 251).

Гласови су карактеристични, они творе дијалог, динамичну размену – питања и одговори се нижу. Гласови су највише индивидуализовани, понекад делују као хор, а њихов исказ као својеврсно оговарање Песника („А пре те песме и пре те жене шта је било?“, „има податак у његовом дневнику...“). Гласови објашњавају природу песме Госпођици Л. Д, траже у њој наговештај будуће велике песме, читају ову песму „као документ о Костићевом односу према Ленки у време њиховог познанства“. Гласови повремено парафразирају, сажимају говор критичара и теоретичара, понекад су глас самог аутора драмске расправе П. Милосављевића, а гдекад имају карактер есејистичког (сцена у којој се портретише Јулијана Паланачки, на пример). Гласови подражавају природу отворенијег говора, неувијеног, једноставног разговорног стила. Честим постављањем питања, Гласови дају динамику, драмски ритам, жустрину и захукталост целом тексту. На пример: „Да ли је ту било што више од оног позног платонизма? Да ли је било било чега другог? Има ли потврде, докумената?“ (Милосављевић 1991: 257).

У поговору аутор најпре указује на везу свог драмског есеја (расправе) са истоимено насловљеним Платоновим делом објашњавајући како ту нема ничег случајног – тема је сродна: лепота и љубав. Сродност се очитује и кад је реч о естетичком ставу аутора. Упозоравајући на крајње супрот-

стављена гледишта о драми: Аристотелову концепцију миметичког, са причом и карактерима као примарним одликама, и Платоново порицање мимезиса² а давање предности говору и мислима, аутор истовремено наговештава и сопствену блискост Платоновом схватању уметности на које се ослања модерна позоришна уметност која означава „распад аристотеловског, миметичког театра, али истовремено и као тежња да театар, драма, не буде опонашање опонашања, већ да буде сама ствар“ (Милосављевић 1991: 281). Платон је увео појам диегесиса како би означио приповедање догађаје насупрот мимесису као њиховом непосредном приказивању. Било би, на пример, веома занимљиво видети како би у миметичком театру био трансформисан у драмску ситуацију следећи дијегетизам, приповедни чин Радивоја Симоновића: „Кад му је пуница једаред око поноћи љутита устала па узела лампу испред Лазе и у мраку га оставила, Лаза сутрадан остави и пуницу и жену и отиде у Крушедол“ (Милосављевић 1991: 259). Овај детаљ пружа неслућене могућности за развијање драмске сцене, али исто тако и за преобразбу у другим, пре свега, филмском медију.

Образлажући сопствени стваралачки поступак аутор наглашава да ни његов драмски есеј не следи принципе аристотелизма, па је отуда прича другостепеног значаја, а последње године Лазе Костића „из којих се родила његова лабудова песма“ (Милосављевић 1991: 282), постају централни проблем есеја. Отуда овде нема ни ликова са „целовитим биографијама“, него су то „диспутанти, носиоци ставова и идеја“, и то разврстани у две групе: познате књижевне личности и, у проблематику и тематику расправе верзирани,

² “У Аристотела је у појму мимезиса димензија стварања (poiesis) још толико тијесно стопљена с димензијом откривања (euresis) природе, да то збуњује коментаторе допуштајући и таква тумачења појма која га приближавају Платонову моделу”. (Biti 2000: 217).

али „безимени“ диспутанти³. Аутор је изричит: говор је овде најважнији. Упориште овом ставу може се наћи у једном давном запажању Јована Христића: „На почетку наше цивилизације стоји Сократ и ми се – ако још можемо – морамо окупити на Гозби, највишем обреду који знамо, обреду речи интелигенције.“ (Христић 1968: 166) И доиста, Гозба је у служби мисли, „дианоје“, као четвртог дела драме, а то је расправа о песми *Santa Maria della Salute* и која је централни проблем драме, а не повод за драму, као, апострофира Милосављевић, у случају драме Велимира Лукића.

На крају, постављајући питање да ли се овакав текст може сценски реализовати Милосављевић се приближава поимању постдрамског театра⁴. Аутор наводи основне елементе свог текста: Костићеву песму *Santa Maria della Salute*, основни текст расправе о песми, цитате појединих аутора о песми, друге Костићеве текстове, фотографије, музичку пратњу, сценографију те паралеле са Платоновом Гозбом додајући да се са тим елементима „не може правити миметички театар. Они траже да се театарски другачије мисли, да се користе искуства модерног театра, филма, итд...” (Милосављевић 1991: 283).

Милосављевић одређује жанр и назива своје дело драмским есејом. Ако се укрсте дефиниције есеја као облика који носи „изразит печат ауторовог мисаоног и стваралачког темперамента“ (*Речник књижевних термина* 1985: 188) и појма драмског (којим се означава начело конструкције текста), долази се до одреднице Милосављевићевог дела. Могуће је да би претпоследња реченица из књиге Флоранс Дипон *Ари-*

³ Говорећи о дијалогу, Шкроб дефинише диспут као специфичну подврсту дијалога: Када дискусија, као облик дијалога у којем се јављају подвојена или супротстављена мишљења о одређеној теми има „одређен циљ” “онда имамо пред собом диспут као форму “у којој долазе до изражаја пишчеви погледи или филозофски ставови” (Шкроб –Стамаћ 457).

⁴ Милосављевићев текст настао је 1991. године, осам године пре појаве Лемановог Постдрамског театра на немачком језику.

стотел или вампир западног позоришта, „Позориште нема ништа с књижевношћу, ма шта радили да се оно на њу сведе”, могла бити одговор на Милосављевићево питање о сценској реализацији његовог драмског есеја. Другим речима, аутор је уверен да се позориште никад неће ослободити лингвистичког модела читања и текста.

ЛИТЕРАТУРА

Винавер, Станислав (1972). *Кајан ти љубим пречи-сте скуте*. у: *Епоха романтизма*. (прир. Зоран Глушчевић). Београд: Нолит, 427–435.

Лексика модерне драме (2009). приредио Жан Пјер Саразак. Вршац: Ков.

Милосављевић, Петар (1991). *Труптих о Лазу Костићу*. Сомбор: Народна библиотека Карло Бијелицки.

Поповић Б. (2017). *Рансодија*. Преузето на: http://www.rastko.rs/drama/savremena/vbpop_rapsodija_c.html
Dipon, Florans (2011). *Aristotel ili vampir zapadnog pozorišta*. Београд: Clio.

Juvan, Marko (2013). *Intertekstualnost*. Novi Sad: Akademska knjiga.

Konstantinović, Radomir (1983). *Biće i jezik*. U iskustvu pesnika srpske kulture dvadesetog veka. Београд – Нови Сад: Prosveta – Rad – Matica srpska.

Pavlović, Miodrag (1979). *Santa Maria della Salute Laze Kostića*. Београд: Nolit.

Rečnik književnih termina. Београд: Nolit. 1985.

Sarazak, Žan Pjer. *Poetika moderne drame*. Београд: Clio. 2015.

Škreb, Zdenko/ Stamać, Ante (1983). *Uvod u književnost*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

(Пренето из публикације *Театрон*, часопис за позоришну уметност, Београд, пролеће-лето 2017/178–179)

Мирослав Ивановић

ГОЗБА – ПОСТМОДЕРНА ДРАМА

Када је на самом почетку осамдесетих година XX века настала драма *Гозба*, нашег плодног теоретичара књижевности и писца Петра Милосављевића, о постмодерни се мало говорило у нашој средини. Заправо, тих година се тек филозофски уобличавао овај правац, а у књижевности су још увек у жижи интересовања били авангардни писци који припадају модерни. Већ тада је класична драма доведена у питање. Модерни писци покушавају да измене класични оквир у коме се драма развијала још од античких времена. Са појавом постмодерне у књижевности, класични поступци се битно напуштају. Професор Милосављевић, као врстан теоретичар језика и књижевности, добро је упознат са свим токовима у књижевности, али, он засигурно није имао намеру, пишући ову драму, да се приклања било ком „изму“, па ни постмодернизму. Чини нам се да су њега водили једино надахнуће и његово литерарно искуство.

Његова драма *Гозба* има за тему песму Лазе Костића „Santa Maria della Salute“. Самим тим она говори о самом песнику, његовом животу, а пре свега о животним чињеницама које су непосредно повезане с настанком песме, те о двома женама које су биле судбински везане за њен настанак. То су Ленка Дунђерски и Јулка Паланачки. Прва као вечна љубав и непосредни повод рађању песме, а друга као законита супруга која ван свог знања и воље бива уплетена у животну трагедију Лазе Костића. Овај сиже је добро познат сваком образованом Србину.

Ова животна драма Лазе Костића у себи носи довољно драматике, те ће увек бити плодан извор за драматурге и нове писце драмских текстова. Али, драма *Гозба*, која је пред нама, није следила класичне обрасце да се од сирових животних чињеница направи драмски текст који би за главне јунаке имао Лазу и Ленку, Јулку и још понеког. Не, ово није класична драма, овде су ликови наши познати писци и теоретичари који су писали о Лази Костићу: Исидора Секулић, Кашанин, Винавер, Матић, ... итд., те четири личности из Платонове *Гозбе* и „гласови“, за које можемо претпоставити да су глас самог писца. Додајмо да оно што овде говоре наши познати писци као ликови драме, јесу њихове аутентичне мисли и записи о Лази Костићу. Они су о Лази писали као теоретичари, есејисти, психоаналитичари или биографи. Дакле, наш писац овде не измишља и не прерађује њихове мисли, већ их преузима.

Сам назив драме је не само преузет од Платона, већ су у њу уведени и ликови из Платонове *Гозбе*. Самим тим се одмах намеће питање: Зашто Платон? Због тога што је Платонова драма најпознатија расправа о љубави на Западу, а постала је толико позната да се може са сигурношћу рећи да је планетарно присутна. А као што знамо из животописа Лазе Костића, љубав према Ленки Дунђерској код њега прераста у метафизичку љубав за коју он верује да ће му се остварити у вечности, кад се то већ није догодило у овом пролазном животу. И тако, тема Милосављевићеве драме није само наша највећа љубавна песма, већ и љубав као таква.

Будући да је љубав у средишту и Костићеве песме, а и ове драме, можемо се запитати о природи љубави како ју је доживео и описао песник, а и како се она обликује и објашњава у драми кроз ликове и мишљења наших познатих теоретичара, а и самог аутора драме који на различите начине о томе износи свој суд – говором кроз «гласове», али и избором мисли о Лази Костићу и теми љубави.

О Платоновој филозофији је речено да је она у тој мери свеобухватна и богата садржајно, да је сва потоња филозофија само дописивање Платона. Када је реч о љубави, могао би се изнети сличан суд. Заиста, премда је много умних људи током више од две хиљаде година размишљало и писало о љубави, није се много одмакло од Платонове основне идеје. У Платоновој *Гозби* шест говорника излаже своје беседе о Еросу, богу љубави, и на тај начин Платон жели да нам пружи одговор на питање шта је суштина љубави. Од ових шесторице говорника, беседе Аристофана и Сократа се сматрају најзначајнијима, то јест онима које суштински задиру у проблем љубави.

Аристофан прича мит према коме су људи некада били целовита бића са четири ноге, четири руке и две главе, али их је бог раздвојио. У садашњем животу свако тражи своју одсечену половину што се изражава у жудњи која се доживљава при заљубљености. Љубав је на тај начин трагање и жудња за својом изгубљеном половином, за изгубљеном целовитошћу. Сократ пак сматра да је суштина љубави у трагању за бесмртношћу преко лепоте. Љубав је посредник између смртности и бесмртности. Бесмртност се задобија рађањем, телесним и духовним. Сократ уводи и хијерархију, па је тако најнижи ступањ телесна бесмртност која се задобија рађањем новог бића, на вишем ступњу је душевно рађање, стварање уметничких дела, то јест рађање мудрости и врлине. Највиши облик је умно сазнање које се постиже преко филозофије помоћу које се сагледавају сама лепота по себи, врлина и доброта.

Овоме Платоновом схватању свакако треба придружити и хришћанско схватање љубави. Основна хришћанска подела се грчким језиком именује – *ерос* и *агапе*, то јест, људска жудња и љубав према Богу. И пред песником, као и пред сваким човеком, стајао је захтев да се схвати смисао полне љубави, ероса, као оне загонетке која стоји пред људским егзистенцијалним искуством. Као што је

проницљиво указао Соловјов у свом трактату о љубави, раширена је заблуда да је смисао ероса, полне љубави, у размножавању рода, као средства које служи тој сврси, јер се размножавање може одвијати и без љубави. У чему је онда смисао љубави? То је загонетка пред којом су стајали многи, стајао је пред њом и песник, човек, Лаза Костић, али та загонетка није решена и можда никада и неће бити решена. Љубав остаје тако најзагонетније осећање.

Да је Костић био прожет хришћанским доживљајем света, па и љубави, то је недвосмислено. Већ и сам почетак његове песме где се он обраћа Богородици, несумњиво сведочи о томе. И на крају песме, он страсно очекује други, вечни и идеални живот у коме очекује да ће његова земаљска страст бити испуњена идеално.

Без сумње, хришћанство је инкорпорирало у себе неке елементе платонистичког схватања љубави. (Уопште, може се рећи да је платонизам, на пример, у хришћанској онтологији, потпуно преузет.) И у овој драми око тога се води реч. Платонистичка жудња да се нађе своја идеална половина, тежња ка бесмртности кроз лепоту, а потом хришћанска вера у васкрсење и вечни живот јесу тачке ослонаца Костићеве бесмртне песме. Како схватити љубав, и како схватити Костићеву љубав, око тога се развија интелектуална драма. Да ли је Костић више платоничар или хришћанин, да ли се и на њега и његову љубав могу применити психоаналитичка мерила као што мисле неки ликови у драми, јесу питања која нас заокупљају док се пред нама одвија сложени драмски текст у коме се преплиће неколико нивоа.

Ово преплитање неколико нивоа и особито структурисање драмског текста упућује нас да о овој драми размислимо из перспективе посмодерне, као адекватнијег контекста за разумевање у односу на класично схватање драме. Имајући у виду садржај и структуру ове драме, указаћемо на неке битне елементе постмодерне, пре свега

у вези с књижевним стваралаштвом, и видети у којој мери је драма *Гозба* саобразна њима. Познато је да је један од кључних појмова постмодерне – деконструкција. Деконструкција се, као што указује и етимологија речи, тиче растварања, деконструисања одређених категорија које су имале чврсто упориште у традиционалној мисли. На пример, деконструише се појам истине, доводи се у питање њено апсолутно и универзално важење и доводи се у везу с дискурсом моћи и зависношћу од њега, итд, и томе слично. Милосављевић у својој драми заиста деконструише традиционалну форму драме. Он је и сам свестан свог поступка и у поговору указује на своје одступање од класичне форме и захтева који стоје пред драмским писцем, указујући на Аристотела као теоретичара који је ово формулисао, и супротставља му Платона.

Овако деконструисана драма губи једно од својих основних својстава, мимезис. И на овај моменат указује сам писац, а треба рећи да је за постмодерну књижевност управо одсуство мимезиса једно од битних својстава. Постмодерни писци се не баве више одражавањем стварности, већ конструишу своје «стварности», своје паралелне светове. Иако у овој драми наш писац није прибегао изградњи посебног света, он се не бави доминантно догађајима у реалном свету у ком се одиграва драма међу конкретним људима, већ се усмерава на један артефакт, песму, и духовне и психичке догађаје који је прате. Догађаји су се већ збили и овде се из историје искорачује у вечност, у сферу апсолутног важења.

У постмодерни се ставља велики нагласак на сам језик, дискурс, како воле да кажу постмодернисти, и на поигравање с његовим могућностима у обликовању књижевног текста. До овога става и његове артикулације током обликовања драме, наш аутор долази тако што, по сопственим речима, ставља нагласак на говор и мисли, а не на причу и карактере који су у аристотеловској концепцији

примарни, док су говор и мисли секундарни. Ово усредсређивање на дискурс је заиста постмодернистичко. Постмодернисти су и у филозофији и у књижевности били дубоко свесни језика и његовог места и улоге у обликовању стварности или «стварности», ма како била схваћена. Будући да је аутор драме и наш познати теоретичар језика, овај обрат нас не изненађује.

Следећи важан моменат у постмодерни јесте мешање и преплитање теорије и уметности, њихова блиска веза. Овај моменат је апсолутно присутан у драми *Гозба*. Ликови у драми, који су реалне личности наше културе, теоретишу о Лази Костићу, његовој песми и његовом животу. Тако сусрећемо књижевно-теоријска разматрања, психоаналитичко тумачење личности Костићеве, али и његовог дела, биографско истраживање, чак историјско ситуирање и тумачење времена и писца ове бесмртне песме. Ова теоријска разматрања су дословно преузете мисли наших теоретичара, али обликоване метатеоријом или метанарацијом коју обично преузимају «гласови» као ликови драме. Већ смо изrekli претпоставку да су ови гласови, глас самог нашег аутора. Међутим, он то нигде не каже експлицитно тако да остају отворене могућности којима се писац поиграва, не дајући на знање читаоцу шта је ту заиста истина. Ово је такође стандардан постмодернистички поступак који оставља могућност читаоцу или слушаоцу да активно улази у наравију и доживљава је и мења према свом нахођењу.

Однос историје и наравије је такође у постмодерни измењен и релативизован. У миметичкој књижевној уметности постојало је јединство времена и, условно, простора. Догађаји се ситуирају у неко историјско време и сукцесивно се излажу, барем у начелу, извесна одступања су могућа, али не мењају суштински миметички карактер наравије. У постмодерној уметности могу да се сусрећу ликови из различитих историјских епоха, да воде расправе или се уплићу једни другима у животне догађаје. И

у овој драми у том смислу сусрећемо типичан постмодерни поступак. Неки ликови су наши живи савременици, неки већ нису међу нама, као, на пример, Исидора Секулић и сам Лаза Костић, а сви су окупљени око Костићеве песме, као у Платоновој Гозби. Они могу да једни другима «упадају у реч» у драми, мада су раздвојени деценијама као и животом и смрћу.

Један важан и утицајан појам су увели теоретичари постструктурализма и постмодерне, то је појам *интертекстуалности*. Појам је увела Јулија Кристева преузимајући га од Бахтина и даље га разрађујући. Суштина интертекстуалности се састоји у запажању да је сваки текст изграђен преузимањем других текстова, инкорпорирањем ових и/или њиховом прерадом. Текст је производ текстова (цитатност) а није пуко значење које указује на нешто ван себе, што је стандардан семантички приступ. Ова запажања у теорији имала су и повратног одјека у књижевној продукцији која је потом настајала. (Кристева је термин интертекстуалност увела 1968. године и ова година се сматра као почетак званичне употребе овог појма.)

Књижевници постмодерне су после тога прешли на „самосвесну форму интертекстуалности“, што значи да су почели да преузимају туђе текстове и да их инкорпорирају или употребљавају измењене и прилагођене у својим делима. Евидентно је да је овакав поступак следио и Милосављевић у овој драми. Добар део драме чине готови туђи текстови који су тако вешто уклопљени да се уопште не осећа стилска неуједначеност, читалац уопште не осећа да иза текста у целини не стоји само један аутор. Будући да је у питању драмски дијалошки текст, то још лакше омогућава да се многоцитатност не запажа, она се једноставно доживљава као говор различитих ликова у драми.

Кад смо рекли да је однос теорије и уметности испреплетан код постмодерниста, то је водило једној нужној последици, споју уметности и академског елитизма.

Многа постмодерна дела нису комуникативна у широком смислу речи. Када се појављују асоцијације и референце на одређене претходне ствараоце, историјске референце и теоријске претпоставке, то обично није прозирно за ширу читалачку публику. Али то обично јесте схватљиво одређеној академској елити. У том смислу ова драма је елитистичка. Она сигурно није сасвим схватљива читаоцу или слушаоцу који није довољно упућен у нашу књижевну историју, психоанализу или филозофију. Али исто тако она не може бити довољно прозирна, на пример, образованом академском грађанину Америке, као што ни нама нису прозирна у довољној мери постмодерна дела америчких аутора. (Сасвим је уобичајено да се приликом превођења таквих дела додају бројне фусноте које објашњавају дати контекст.)

Међутим, иако оваква драма не мора бити апсолутно комуникативна због поменутих претпоставки, она по себи поседује унутрашњу динамику и драматику које омогућавају да се естетски доживи. Иако елитистичка по свом садржају, она је веома жива и привлачна и заокупља читаоца од првих уводних речи.

Аутор је био свестан да ова драма не припада миметичком драмском кругу, већ иде следом авангардне, модерне драме, као што су Бекетове и Јонескове драме. Ипак, и сам истиче да док је код ових драмских писаца нагласак на говору, код њега је нагласак на мислима које овај говор изражава, а то је по Аристотелу онај четврти елеменат драме, дианоја. Заиста, ова драма није ни бекетовска ни јонесковска, она иде корак даље, она већ представља прелазак са модерне на постмодерну.

Сматрам да је то било последица духа времена и да аутор још није био свесно вођен идејама постмодерне које су се тада тек уобличавале. Међутим, будући да је модерна већ поткопала темеље класичне драме, даљи развој је у неком смислу био и логичан. Велики обрат који се у пос-

тмодерни догодио у рецепцији античког наслеђа, обрат од аристотелизма назад ка платонизму, дели и наш аутор потпуно свесно.

Будући да нисам историчар књижевности, а пре свега савремене српске драме, не могу тачно да одредим место ове драме у најновијој нашој драмској продукцији. Али, судећи по времену кад је настала, (објављена 1981. год.) она без сумње мора да припада првим постмодерним драмама створеним на српском језику.

Одређујући ову драму као постмодерну, нисам то учинио да бих је на тај начин уздигао у свету вредности. Сама припадност неком правцу не означава нужно ни квалитет ни одсуство овога. У свакој епохи и сваком књижевном правцу постоје успела и мање успела дела. Било да се други критичари сагласе или оповргну моје одређење ове драме као постмодерне, то јој неће ни додати ни одузети несумњиву уметничку вредност.

(Текст се овде објављује први пут).

Петар Милосављевић

О СЦЕНАРИЈУ ЗА ТЕЛЕВИЗИЈСКУ СЕРИЈУ

„SANTA MARIA DELLA SALUTE“

Као и многи моји суграђани са задовољством сам гледао серије Здравка Шотре *Рањени орао*, *Грех њене мајке*, *Непобедиво срце*, али и филмове као што је била *Зона Замфирова*. Донели су неко освежење у овој врсти телевизијског и филмског стваралаштва. Обнављане су вредности на које је западна култура готово заборавила. Кроз оваква остварења осетио се дах једног животног става који је данашњем човеку потребан.

Са великом знатижељом прихватио сам предлог господина Илије Башића, глумца, да прочитам сценарио за нову серију од 13 епизода за коју је исти редитељ написао сценарио (у сарадњи са Вањом Чобановим). Овога пута у питању је било нешто далеко више од судбина обичних људи који постоје поред нас. У питању је била серија о Лази Костићу.

А Лаза Костић је био јединствена личност у целокупној српској историји и култури, личност велика и по европским и светским мерилима. Довољно је било само следити његов животни пут, па повезати многе просторе на којима је живео српски народ, њихове главне културне, духовне и политичке центре, али и центре европске. Серија нам омогућује да нам се покажу: Нови Сад, Београд, Цетиње, али и Пешта, Беч, Петроград, Берлин, Венеција; личности као што су: Светозар Милетић, Миша Димитријевић, краљ Милан, Јован Ристић, књаз Никола, Петар

Карађорђевић, кнегиња Зорка; писци као што су: Змај, Јаша Игњатовић, Сима Матавуљ, Љубомир Недић, Богдан Поповић, Јован Скерлић; позоришта, глумци, публика, новине и новинари, али и манастири и црквени људи, мецене, а посебно најчувенија породица угарских Срба – Дунђерски. У сценарију је нађен кључ да се филмским језиком исприча једна од најсложенијих љубавних прича за које знамо, овековечена у једној од најлепших икад написаних љубавних песама.

Стекао сам утисак и да су се сценариста и његов сарадник одговорно понели према задатку који су одабрали. Остварили су увид у богати живот главног јунака и то показали мноштвом пројектованих сцена и ситуација. Показали су, уз то, и да су схватили значај и величину свестране личности Лазе Костића. Сценарио обећава да ће филмским језиком много шта казати не само о Костићу, већ и о његовом добу, његовим савременицима и његовом народу. Али и да ће да задовољи интерес савремене публике за сазнањима о својим коренима, о својој дубокој и аутентичној традицији.

Са остварењем ове серије добили бисмо, после скоро тридесет година од настанка серије о *Вуку Караџићу*, сценаристе Витезовића и редитеља Кадијевића (1987) дело сличног историјског, културног и националног значаја. А можда и више. Као могући гледалац ове серије сматрам да снимање може почети одмах, управо по сценарију који сам прочитао.

Мој познаник Илија Башић, поверавајући ми да прочитам сценарио у целини, знао је да сам се деценијама бавио Лазом Костићем па да ћу, сасвим сигурно, моћи да укажем и на неке пропусте. Прихватљив ми је и његов став да сви који могу треба и да допринесу да ово дело о Костићу буде што боље остварено. Прибележио сам своје виђење неких пропуста који би се лако могли отклонити.

Уз овај текст, преко пријатеља Башића, достављам и материјал који би сценаристима и редитељима могао бити од користи.

1. Достављам моју књигу *Триптих о Лази Костићу* (1991). Она, поред осталог, садржи 1. претходно објављену књигу о чувеној Костићевој песми, 2. Костићев дневник (колико знам до сада је најкомплетнији) и 3. моју драматизацију књиге о Костићевој песми под насловом *Гозба*. Овај наслов и личности из Платонове *Гозбе* у њој показују са чиме би Костићев учинак требало доводити у везу.

У истој књизи доноси се и моја интерпретација Костићеве песме *Међу јавом и мед сном*. Иако имам утисак да је сценарио имао среће у избору и интерпретацији Костићевих песама, верујем да би добро дошло да бар глумци знају и за овакву школску интерпретацију ове репрезентативне Костићеве песме.

2. У настојању да прикаже време у којем се серија одиграва, сценариста је добро поступио што је Лазу Костића доводио у везу са многим личностима из света у којем се кретао. Сугерирам да се укаже и на личности Саве Текелије, Ђуре Даничића и Анице Савић Ребац. (А било би добро и да се некако покаже да је Костић стално користио *Српски рјечник* Вука Караџића).

а. Као седамнаестогодишњак Лаза Костић је написао песму поводом Текелијине стогодишњице. Овај значајан јубилеј једног од највећих Срба обележен је свечаном седницом у Новом Саду. Фотокопију ове песме прилажем (из Костићеве књиге *Песме*). Лаза Костић је, као студент, био везан за Текелијанум у Пешти.

б. Рад Ђуре Даничића на *Рјечнику хрватског или српског језика* нису пратила само одобравања, већ и болне реакције Срба из Далмације. На овај погрешан Даничићев

потез реаговао је и Лаза Костић. Учинио је то у једном од својих главних филозофских списа *Основи лепоте* (1880), у једној дугачкој фусноти. Пошто ово велико Костићево дело још није објављено као посебна књига, на ово реаговање подсетио сам у књизи-хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997, 2002). Достављам снимак реаговања и белешку о њему из исте књиге.

в. Сматрам да је у сценарију лепо приказан однос Лазе Костића и Милана Савића, па и улога Савића у Костићевој судбини. Ипак, изостала ЈЕ једна од најзначајнијих личности везана за Лазу Костића: то је Аница Савић Ребац, ћерка Милана Савића (1883–1953). Она је била и најзначајнији Костићев следбеник у филозофији и у хеленистици. И ова веза је такође важна. Може се приказати рецимо кроз неке сусрете који показују како мала или млада Аница израста уз очевог пријатеља Костића. О тој вези прилажем текст *Аница Савић Ребац и предсократовска филозофија*.

3. Верујем да би неки добитак за сценарио могао да буде и моја студија *Максим Црнојевић Лазе Костића и епска народна песма Старца Милије*, коју такође достављам. Важна је Костићева веза са српском народном поезијом.

4. Верујем да би серија у великој мери добила уколико би у њој било на адекватан начин приказано Костићево предавање у бечком Научном клубу. Ово предавање је на величанствен начин приказао сам Лаза Костић у предговору студији *Основе лепоте* (1880). Колико осећам то је догађај који се најбоље може представити филмским језиком. Пошто сматрам да овај текст спада у наше прозне врхунце, уврстио сам га у своју још необјављену антологију *Примери српског прозног казивања*. Из те антологије га и прилажем.

Сугерирам сценаристи и редитељу да поводом овог догађаја помене и Филипа Каница, Бечлију, великог етнографа и пријатеља Срба из оних времена када је против Срба и онда била „гракнула и ала и врана“.

5. У сценарију се на неким местима помиње и Лаза Костић као филозоф, али се о филозофији Лазе Костића мало шта каже. Не замерај филмским радницима што се нису упуштали у проблеме до којих готово нису дошли ни многи професионални филозофи. По мојим тумачењима, Лаза Костић је био изузетан светски песник по томе што је у своју поезију уградио и своју филозофску концепцију, посебно је то учинио у својој лабудовој песми. Али је, и мимо тога, његова филозофска концепција и вредна и значајна. Посебно као једна димензија наше културе.

Уз овај текст прилажем моју књигу *Обнова логоцен-тризма* (2009). Цела се књига, разуме се, не мора читати. Део посвећен Костићу налази се на странама 114–126. У том одељку налазе се и цитати из Костићевих књига. О Костићевој концепцији продужетака говори се на странама 41–42. По концепцији продужетака је постао славан Маршал Маклуан (1911–1980).

Верујем да би се на неки начин, филмским језиком, графички могла представити Костићева филозофска концепција помоћу његових појмова: укрштај (+), симетрија (> <) и хармонија (<<). И о таквом виђењу прилажем одломак из моје необјављене прозе под насловом *Знак угла*.

6. У самом сценарију најмање сам задовољан интерпретацијом Ленкине смрти. По мени би ова интерпретација требало да буде у знаку стиха *Побегох од ње, а она сви-сну*. На жалост, сценариста се определио за лакши пут, за онај по којем би претходни стих требало схватити као да гласи: *Побегох од ње, а она се отрова*. Тако може да буде

у животу, али таквом интерпретацијом Костићева песма доживљава пад.

7. Доживео сам као велики успех редитеља Здравка Шотре у филму *Зона Замфирова* што је сиромаштво вербалне комуникације између партнера Зоне и Манета надоградио богатим филмским језиком, језиком невербалне природе. Чини ми се да би се више добило уколико би се овај језик (невербални) више користио и у односима Лазе и Ленке.

8. У једној од сцена из последњих година живота Лазе Костића, кад га школска деца у Новом Саду поздрављају његовим стиховима, једна од девојчица могла би да буде Исидора Секулић. Постоји и њена реч о томе. За сваки случај, достављам своју студију *Исидорин есеј о Лазу Костићу*.

9. Било ми је задовољство да се сретнем са Костићевим каламбурима, везаним за „Белу Лађу“ и за Светозара Милетића. Каламбур који ја знам има три варијанте, а не само две, како пише у сценарију (рецимо на почетку треће серије). Оне гласе:

Зар се кућа тако тече, поред смуђа свако вече!
Зар се кућа тече тако, поред смуђа вече свако!
Зар се тако тече кућа, свако веће поред смуђа!

10. У сценарију се помиње један мађарски писац, Деже Костањи. Верујем да је у питању Деже Костолањи.

Напомена: При избору текстова, које достављам, водио сам рачуна да их не буде превише. Мимо књиге о Лазу Костићу, кад се сви достављени текстови имају у виду, то је укупно око 50 страна.

Желећи успех серији о Лази Костићу, поздрављам
ствараоце у овом великом подухвату.

Нови Сад,
на Светог Саву, јануар 2015.

Петар Милосављевић

ДОДАТАК

ИЗДАВАЧКИ ПРОЈЕКТ „ЛАЗАРИЦА“

Пројект „Лазарица“ има три дела. Они се зову: Дела Петра Милосављевића, Издавачки пројект Србистика и Едиција „Ерос и логос“. Дате су и Напомене о изводљивости пројекта.

ЕДИЦИЈА ДЕЛА ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА

У издању „Требника“ у Београду 2000. године почела је да излази едиција *Изабрана дела* Петра Милосављевића коју су приредили Слободан Костић (1952 – 2012) и Вера Милосављевић, После смрти власника „Требника“ Ранка Кебаре (2004), едицију су наставили да објављују „Логос“ у Ваљеву (касније у Грачаници) а затим ИПА „Мирослав“ у Београду. Овим издавачима се придружила Матица српска у Дубровнику (обновљена у Београду 2009). План овог издања обухватао је 25 књига сврстаних у пет кола.

Укупно књижевно и научно дело Петра Милосављевића, мада органска целина, може се поделити на неколико области: теорија књижевности, херменеутика, филозофија, политикологија, историологија, белетристика, антологије поезије. Овде се доносе наслови књига разврстаних по наведеним областима. Звездицом су означене књиге које нису штампане.

Т е о р и ј а к њ и ж е в н о с т и

Методологија проучавања књижевности

Teorija beletristike

Теорија књижевности

Теоријска misao o književnosti

Књижевнотеоријска мисао у Срба, I

**Књижевнотеоријска мисао у Срба, II*

Наратолошка истраживања, I

**Наратолошка истраживања, II*

Други ток српске књижевности

**Теоријски проблеми*

Х е р м е н е у т и к а
Традиција и авангардизам
Поетика Момчила Настасијевића
Reč i korelativ
Триптих о Лази Костићу

Ф и л о з о ф и ј а
Логос и парадигма
Обнова логоцентризма
Шведски сто филозофије

С р б и с т и к а
Срби и њихов језик
Српски филолошки програм
Увод у србистику
Идеје југословенства и српско питање
Српско питање и србистика
Српска писма
Систем српске књижевности
О обнављању србистике

П о л и т и к о л о г и ј а
Обнова српског националног програма
О новосадском скупу – разговори
Бојана Радића са Петром Милосављевићем
О српском питању – разговори
Биљане Живковић са Петром Милосављевићем
Блок за српску идеју
Титаник
Добрица Ћосић и преумљење

И с т о р и о л о г и ј а
Филологија и геополитика
Филологија и историја
Срби и геноцид
**Историја, историографија, историологија*

Белетристика

Блокада, песме

Драме

Нови Сад на ватри, роман

**Глог на Истери, роман*

*Служба светим Бранковићима, драматизација делова црквене
поезије на основу Србљака*

Гозба, платоновски дијалог о песми Santa Maria della Salute

Лазе Костића

**Ко и куда ја, I, II, мемоари*

Антологије

Антологија српске поезије, I–VIII

Стара поезија

**Народна лирска поезија*

**Народна епска поезија*

Средње доба

**Романтизам*

**Модерна*

**Доба модернизма*

**Доба постмодернизма*

Песнички Срем

ИЗДАВАЧКИ ПРОЈЕКТ „СРБИСТИКА“

*Речници српског језика,
Граматике српског језика
Правописи српског језика
Историје српске књижевности
Антологије српске поезије*

Издавачки пројект *Србистика* је први пут објављен и образложен у књизи *Српски филолошки програм* (2000:262-316). Прављен је са циљем да се потврди идентитет и интегритет српског језика и српске књижевности. Пројект предвиђа да се у пет серија објаве: а) сви значајнији речници српског језика, б) све значајније граматике српског језика и в) сви значајнији правописни приручници и текстови о правописним проблемима. г) све значајније историје српске књижевности до Другог светског рата, и д) антологијски избори књижевних текстова (у овом случају поезије) који би српску књижевност представили као целину.

Снаге које спречавају институционализацију србистике у Србији, онемогућиле су да се издају ове серије. Објављени су само предговори књигама из серије *Историје српске књижевности* и из серије *Антологија српске поезије*. Ови предговори су штампани у књизи *Систем српске књижевности* (1996, 2000).

Две издавачке куће у Београду, БИГЗ и Српска књижевна задруга, прихватиле су 2004. да издају *Антологију српске поезије* у осам књига. Издале су само књиге *Стара поезија* и *Средње доба*. После тога је БИГЗ продат Школској књизи из Загреба. Више није објављена ниједна књига из ове *Антологије српске поезије*.

Серија а)

РЕЧНИЦИ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

- Jakov Mikalja (Jacobi Mikalia): *Blago jezika slovinskoga ili slovník (Dictionarium illyricum)*. Loreto 1649.
- Delabela (Della Bella): *Dizionario-italiano-latino-ilirico*. Venecija 1728.
- (Теодор Аврамовић): *Немецкiй и сербскiй словарь*. Беч 1790, друго издање 1791.
- Joso Voltidi (Voltiggi): *Ricoslovník iliriskoga, italianskoga i nimacskoga jezika*. Beč 1802.
- Joakim Stuli (Stulli): *Lexicon latino-italiano-illyricum*, I, II, III. Dubrovnik 1801, 1806, 1810.
- Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник*. Беч 1818.
- Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник*. Беч 1852.
- Ђуро Даничић: *Рјечник старина српских*, I, II, III. 1863-1864.
- Франц Миклошич: *Краткий словарь шести славянских языков*. Петроград 1885.
- Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz: *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb 1901.

Серија б)

ГРАМАТИКЕ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Књига прва

- Bartul Kašić (Bartholomaeo Cassio): *Institutionum linguae illyrico*. 1604.
- Francesco Maria Appendini: *Gramatica della lingua illirica*. Dubrovnik 1808.

Књига друга

- Matija Antun Reljković: *Nova slavonska i nimacska gramatika*. Zagreb 1867. (треће издање Беч 1889).

Књига трећа

- Вук Стефановић Караџић: *Писменица српскога језика*. Беч 1814.

Vuk Stephanovitsch: *Kleine Serbische Grammatik*, verdeutscht und mit einer Vorrede von Jakob Grimm. (1824)

Књига четврта

Павле Соларић: *Вход к' писменџи и еџыкознанію*. ЛМС, књиге 24-27, 1831.

Јован Суботић: *Српска граматиџа*. 1847. (необјављен рукопис),
Милован Видаковић: *Граматиџа Српска*. Пешта 1838.

Књига пета

Ђуро Даничић: *Мала српска граматиџа*. Беч 1850. и друга издања.

Ђуро Даничић: *Облици српскога језика*. Београд 1863. и друга издања.

Јован Илић: *Српска писмениџа*. Епархија бачка, Нови Сад 1860.

Pero Budmani (Pietro Budmani): *Gramatica della lingua serbo-croata (ilirica)*. Већ 1867.

Књига шеста

Ђуро Даничић: *Српска синтакса*. Београд 1858.

Књига седма

Стојан Новаковић: *Српска граматиџа*. Београд 1894.

Књига осма

Tomo Maretić: *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb 1899.

Серија в)

ПРАВОПИСИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Књига прва

Списи Саве Мркаља, Вука Ст. Караџића, Јована Суботића,
Ђуре Даничића, Стојана Новаковића и других аутора
19. века о правопису

Књига друга

Ivan Broz: *Hrvatski pravopis*. Zagreb 1992.

Књига трећа

Dr Dragutin Boranić: *Pravopis hrvatskog ili srpskog
književnog jezika*. Zagreb 1923.

Књига четврта

Александар Белић: *Правопис српскохрватског књижевног
језика*. Београд 1923.

Серија г)

ИСТОРИЈЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

1. Р. Ј. Šafarik: *Istorija srpske književnosti*. (1833)
2. Р. Ј. Šafarik: *Istorija ilirske književnosti*. (1833)
3. А. Н. Пипин: *Преглед историје српске књижевности*. (1865)
4. Стојан Новаковић: *Историја српске књижевности*. (1867)
5. Vatroslav Jagić: *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*. (1867)
6. Ivan Stojanović: *Dubrovačka književnost*. (1900)
7. Јован Грчић: *Историја српске књижевности*. (1903, 1906)
8. Тихомир Остојић: *Историја српске књижевности*. (1910, 1923)
9. Андра Гавриловић: *Историја српске и хрватске књижевности*. (1910-1913, 1927)
10. Павле Поповић: *Преглед историје српске књижевности*. (1909)
11. Јован Скерлић: *Историја нове српске књижевности*. (1914)

12. Милош Савковић: *Историја југословенске књижевности*.
(1939)

Серија д)

АНТОЛОГИЈА ОСАМ ВЕКОВА СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ У
ОСАМ КЊИГА

Књига прва
Стара поезија

Књига друга
Народна лирска поезија

Књига трећа
Народна епска поезија

Књига четврта
Поезија средњег доба

Књига пета
Романтизам

Књига шеста
Модерна

Књига седма
Доба модернизма

Књига осма
Доба постмодернизма

КОНЦЕПЦИЈА ЕДИЦИЈЕ „ЕРОС И ЛОГОС“

Едиција *Ерос и Логос* има амбицију да покаже да је међу Србима било стваралаца чија се филозофска мисао мора респектовати иако неки од њих нису обухваћени систематским приказима филозофије у Срба. Њихови доприноси се показују као посебно вредни ако се има у виду да се филозофска мисао Запада концем 19. века нашла на раскрсници. Од Ничеове објаве смрти Бога (Логоса) мисао на Западу стреми ка деконструкцији есенцијализма, а крунише филозофијом деконструкције логоцентризма у наше време. Истовремено кад се на Западу филозофска мисао развија у правцу распада метафизике, јавља се дело и мисао Достојевског која тежи да Логосу обезбеди место у људском свету.

Од ове велике филозофске раскрснице међу Србима се изнедрила мисао која у одговору на фундаментална питања филозофије и теологије нуди властита решења. Та питања су највише концентрисана око осветљавања проблема Ероса и Логоса.

Дела која су сврстана у едицију *Ерос и Логос* су мој избор, али чине и „карику која недостаје“, чак и међу великим делима страних мислилаца која су свима доступна. То су дела српских мислилаца (чији сам један од дужника) која би било добро да имају у виду и наши и страни читаоци. Као седма књига придата им је и моје дело из исте области које се на њих наслања.

К њ и г е:

Лаза Костић: *Основно начело*

Божидар Кнежевић: *Принципи историје*

Михаило Петровић Алас: *Метафоре и алегорије*

Аница Савић Ребац: *Предплатонска еротологија*

Николај Велимировић: *Симболи и сигнали*

Јустин Поповић: *Светосавље као философија живота*

Петар Милосављевић: *Обнова логоцентризма*

1. Књига Лазе Костића садржала би две ауторове књиге:
Ослове лепоте у свету са посебним освртом на српске народне

песме која је објављена у Летопису Матице српске и као сепарат (1880) и *Основно начело* (1884. и 1963).

2. Књига Божицара Кнежевића, први пут објављена 1902. године, има више издања.

3. Књига Михаила Петровића објављена је 1968. у издању Српске књижевне задруге.

4. Књига Анице Савић-Ребац садржала би две књиге: *Претплатонска еротологија* (1932, 1984) и *Античка естетика и наука о књижевности* (1955, 1985).

5. Књига Николаја Велимировића *Симболии сигнали* садржала би и књигу *Религија Његошева* и текст *Ниче и Достојевски*.

6. Књига Јустина Поповића, поред кратке књиге *Светосавље као философија живота* (1953, 1993, 2001) донела би и књигу *Филозофија и религија Ф. М. Достојевског* (1923, 1999)

7. Књига Петра Милосављевића садржала би две ауторове књиге: *Логос и парадигма* (2000) и *Обнова логоцентризма* (2009).

Првих пет књига имале би за предговоре моје текстове о њиховим ауторима већ објављене у књизи *Други ток српске књижевности*. Као предговор књизи Јустина Поповића могао би да послужи мој текст објављен у годишњаку *Црквене студије* (4/2007). Све књиге треба да имају у белешке о издањима.

НАПОМЕНЕ О ИЗВОДЉИВОСТИ ПРОЈЕКТА

1. Све књиге у едицији *Дела Петра Милосављевића* постоје у електронској форми и припремљена су за штампу. За штампу су припремљене и *Антологије српске поезије (I-VII)* и *Песниччки Срем*.

2. Сматрам да се релативно брзо и успешно може припремити фототипско издање серија *Речници српског језика*, *Граматице српског језика* и *Правописи српског језика*.

3. Нису припремљене за штампање књиге из едиције *Историје српске књижевности*. Међутим, написани су и објављени предговори за свих десет књига. Сви конкретни проблеми за штампање ове едиције иста екипа може да реши у догледно време.

4. Готово све књиге едиције *Ерос и логос* имају новија издања и за њих планиране а објављене моје предговоре.

5. Остали су нерешени организациони и финансијски проблеми.

6. У досадашњем раду на припреми и објављивању наведених књига учествовали су породица, приватни издавачи и поједини спонзори. Да би пројект у целини могао да се реализује, биће потребна помоћ институција и фондова Републике Србије и појединаца који сматрају да ова издања треба да се појаве.

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Петар Милосављевић (1937, Доња Сварча, Топлица) учио је гимназију у Прокупљу и Новом Саду. Студирао је филозофију у Београду (1957–58) а дипломирао на Катедри за југословенску књижевност у Новом Саду (1964). На Филозофском факултету у Новом Саду докторирао је 1974. са тезом о поетици Момчила Настасијевића.

Радио је као новинар Дневника (1958–59) и Сремских новина (1961–62). Био је главни и одговорни уредник Поља (1965–68). На Филозофском факултету у Новом Саду радио је у свим наставничким звањима од 1971. до 2003. Био је директор Института за југословенске књижевности и шеф Катедре за југословенске књижевности на овом Факултету (1976–79).

Методологију проучавања књижевности предавао је на постдипломским студијама на факултетима у Новом Саду, Приштини, Никшићу, на Палама и у Бања Луци.

Био је члан Уредништва Летописа Матице српске (1969–79). Иницијатор је Покрета за обнову србистике (Приштина 1997). Заједно са проф. др Слободаном Костићем (1952–2012) у Приштини је покренуо часопис Србистика/Serbica (1998). Иницирао је обнављање Матице српске у Дубровнику (2009).

Објавио је више књига из струке и белетристике. Бавио се и драмским стваралаштвом. Његова књига *Драме* (1991) садржи две драме *Тебанци* и *Промене у Жичи*. У књизи је објављена и драматизација опуса Момчила Настасијевића *Из тамног вилајета*.

У посебној књизи 2011. године објављен је поетски реситал *Служба светим Бранковићима* – избор из антологијског дела *Србљак*.

Приредио је и скраћено издање књиге Симе Милутиновића Сарајлије *Трагедија српскога господара и војска Карађорђа* (1992).

Петар Милосављевић живи у Новом Саду и Баноштру.

САДРЖАЈ

Предговор	5
Лаза Костић <i>Santa Maria della Salute</i>	17
Гозба	21
Поговор	56
Прилози	
Миливоје Млађеновић	
Постдрамско у <i>Гозби</i> Петра Милосављевића	61
Мирослав Ивановић	
Гозба – постмодерна драма	69
Петар Милосављевић	
О сценарију за телевизијску серију „ <i>Santa Maria della Salute</i> “	78
Додатак	
Издавачки пројект „Лазарица“	85
Едиција дела Петра Милосављевића	87
Издавачки пројект „Србистика“	90
Концепција едиције „ерос и логос“	95
Напомене о изводљивости пројеката	97
Белешка о писцу	98